

Galuška, Luděk

**K otázce osídlení Starého Města – Veligradu v době po zániku Velké Moravy :
mladohradištní keramika z lokality "Na Zahrádkách"**

Archaeologia historica. 2009, vol. 34, iss. [1], pp. 605-638

ISBN 978-80-7275-079-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140831>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

E.

SÍDLIŠTĚ – VSI

K otázce osídlení Starého Města – Veligradu v době po zániku Velké Moravy

Mladohradištní keramika z lokality „Na Zahrádkách“

LUDEK GALUŠKA

Abstrakt: Ve studii je vyhodnoceno přes 2000 částí keramických nádob, které byly získány při záchranném archeologickém výzkumu v poloze „Na Zahrádkách“ ve Starém Městě (okr. Uherské Hradiště). Výzkum byl prováděn při stavbě protipovodňového valu s komunikací v roce 2005. V nálezovém celku se nachází keramika, kterou lze datovat do období po zániku Velké Moravy, zejména pak do doby mezi polovinou 10. a polovinou 11. století, s jistým přesahem do druhé poloviny 11. století. Jedná se o doposud nejrozsáhlejší soubor takto datovaných keramických nálezů, který byl v severní části středního Pomoraví kdy nalezen.

Klíčová slova: Mladší doba hradištní – keramika písčítá bez tuhy – keramika tuhová – nádoba.

To the Question of the Settlement of Staré Město – Veligrad after the Decline of Great Moravia.

Late ringwall period pottery from the “Na Zahrádkách” site

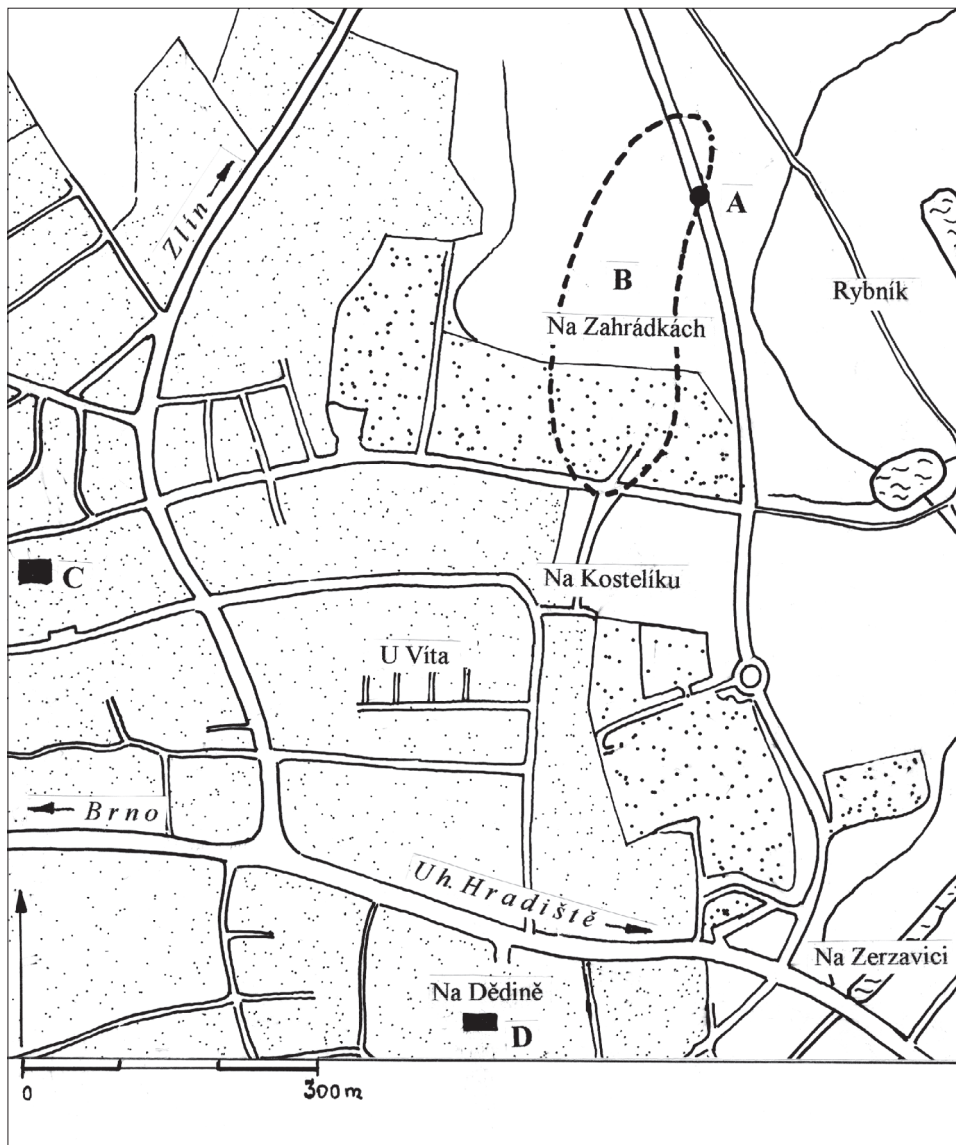
Abstract: The study assesses over 2,000 fragments of ceramic vessels yielded by rescue research in the “Na Zahrádkách” site in Staré Město (Uherské Hradiště district). The research was carried out during the construction of an anti-flood wall with a road in 2005. The series of finds includes pottery that can be dated to the period after the decline of Great Moravia, and especially to the period between the mid-10th and the mid-11th century. It is the most extensive series of pottery of this dating found in the northern section of the central Moravia river basin region.

Key words: Late ringwall age – sand pottery without graphite – graphite ceramics – vessel.

Úvod

Archeologické naleziště v poloze „Na Zahrádkách“, přesněji to, co se z něj dodnes zejména v důsledku rozsáhlé zemědělské činnosti dochovalo, se nachází na severovýchodním okraji intravilánu Starého Města (obr. 1). Původně se rozkládalo na přibližně 370 m dlouhé a 70–100 m široké vyvýšenině orientované ve směru sever–jih, která výrazně převyšovala okolní nivu řeky Moravy, takže na ní existovaly dobré podmínky k životu lidí. Ještě v současnosti dosahuje zdejší mírně zvlněný terén v nejvyšším bodě nadmořské výšky 180,5 m, což znamená, že okolní nivu ve výšce cca 178 m n. m. převyšuje o 2,5 m. Podloží vyvýšeniny „Na Zahrádkách“ je tvořeno fluvialními písčitymi štěrky řeky Moravy z období svrchního pleistocénu, v jejím okolí se nacházejí šedočerné humózní písčitojílovité povodňové hlíny (Hrubý 1965, 91; Havlíček–Galuška–Poláček 2005, 107). Tyto povodňové hlíny se v minulosti staly bezprostřední příčinou zániku zdejšího bývalého cisterciáckého rybníka, nad jehož vodami se ještě na začátku 19. století výšina „Na Zahrádkách“ nacházela. Stejně tak, ovšem již v období raného středověku, se výšina vypínala nad tehdy podmáčenou okolní nivou, v níž se místy objevovaly bezodtoké deprese vyplněné stojatou vodou.

O archeologických aktivitách v poloze „Na Zahrádkách“ pojednal a jejich výsledky jako první shrnul Vilém Hrubý (1965, 91–92), po němž je naposledy rekapituloval Miroslav Vaškových (2005, 448–449). Doby Velké Moravy, resp. podle V. Hrubého poslední třetinu 9. století, reprezentuje celkem sedm sídlištních objektů a 12 kostrových hrobů, většinou silně porušených hlubokou orbou, takže se zachovaly jen jejich spodní části. Mezi nálezy je z nich uváděna především keramika, a to včetně kusů „antických tvarů“, dále nože nebo i stříbrná hrozníčková náušnice. Období pravěku jsou zastoupena opět především keramickými nálezy, a to zejména lužické kultury doby bronzové a neolitické kultury s lineární keramikou. Předměty z doby mladohradištní (tradičně polovina 10. až polovina 13. století) mezi nálezy doposud vzpomínány nebyly. V. Hrubý své pojednání o lokalitě „Na Zahrádkách“, napsané již bezmála před půlstoletím, uzavřel slovy, cit.: „Rekonstrukce sídelního okrsku „Na zahrádkách“ se sotva kdy podaří, když byly jeho povrchové vrstvy s nálezovým horizontem už dávno natolik odorány a splaveny, že se z nich uchovaly už jen poslední zbytky zahloubených

Obr. 1. Staré Město, východní část intravilánu. A – místo nálezu, B – poloha „Na Zahrádkách“ s vyznačením rozsahu původního raně středověkého osídlení, C – poloha velkomoravského kostela „Na Valách“, D – poloha mocenského areálu „Na Dědině“ u sv. Michaela. Podle V. Hrubého a L. Galušky.

Abb. 1. Staré Město, Ostteil des Intravillans. A – Fundstelle, B – Lage „Na Zahrádkách“ mit eingezeichnetem wahrscheinlicher Ausdehnung der frühmittelalterlichen Besiedelung, C – Lage der großmährischen Kirche „Na Valách“, D – Lage des Machtareals „Na Dědině“ bei St. Michael.

sídlíštních objektů a dna hrobů s kostrami, ležícími pouhých 25–40 cm pod dnešní úrovní.“ (Hrubý 1965, 92). Tento nepřilíš optimistický, nicméně realitě odpovídající závěr měl poté za následek, že zájem archeologů o polohu „Na Zahrádkách“ nadlouho opadl. Tak se stalo, že do roku 1985 byla jižní část vyvýšeniny zastavěna objekty průmyslového charakteru. Vzhledem k tomu a výše zmíněným okolnostem nebyl námi ani v roce 2005 shledán žádný pádný důvod striktně zamezit plánované výstavbě nezbytné protipovodňové hráze s komunikací, která by zasáhla severozápadní okraj vyvýšeniny. Přesto v průběhu realizace hráze probíhaly archeologické sondáže, které se následně změnily na plošně omezený záchranný

výzkum (viz níže). V současnosti, tedy po dokončení protipovodňové hráze, se zbylá část vyvýšeniny „Na Zahrádkách“ rozkládá na ploše vymezené na východě právě onou novou protipovodňovou hrází, na jihu oplocením zmíněného průmyslového areálu a na západě okrajem zahrad rodinných domků Huštěnovské ulice. Na severní a částečně i na jižní straně této plochy je místy dosud patrný mírně svažité terén jako pozůstatek někdejší vyvýšeniny, ovšem již také značně dotčený hlubokou orbou.

Archeologický výzkum v roce 2005

Jedním z důsledků ničivých povodní z roku 1997 se pro Staré Město stala nutnost vybudovat na severovýchodní straně města ochrannou protipovodňovou hráz. Právě odsud totiž do městského intravilánu v roce 1997 nateklo největší množství vody. To, ruku v ruce s ulehčením nadměrné dopravy v centru města, vedlo v roce 2005 k realizaci této hráze i na ní se nacházející komunikace. Těleso hráze bylo svým jižním koncem napojeno na již existující vyvýšenou komunikaci vedoucí k tamnímu obchodnímu areálu, na severu pak ústilo do hlavní komunikace ve směru na Zlín.

Výstavbě hráze v lokalitě „Na Zahrádkách“ předcházel archeologický výzkum, který v počáteční fázi měl podobu ručně kopaných sond vedených kolmo na linii budoucí komunikace. V převážné většině těchto sond kopaných do hloubky 1–1,5 m byly zjišťovány jen hnědé vodou prosáklé povodňové hlíny. Čím více však výzkum postupoval k nejdříve se nacházejícímu místu na ploše budoucí komunikace, resp. vyvýšeniny, tím více se svrchní vrstva hnědé ornice stávala písčitéjší a nabývala světlejšího zbarvení. Náplavy se zde již neobjevovaly. Naopak písčité podloží bylo zaznamenáváno již v hloubce 25–30 cm, tedy přímo pod svrchní vrstvou hlinitopísčité ornice. Bylo tomu tak proto, že deště a následné splachy v průběhu staletí z vyvýšeniny postupně snášely původní vrstvu ornice do nížeji položených míst. V důsledku toho se pak horní partie zásypů hrobů a sídlištních objektů dostaly do dosahu radlic pluhů. Hluboká orba však zasáhla nejen je, ale často i podloží, takže z něj pocházející písek se tímto způsobem dostával i do ornice. Přitom samozřejmě docházelo k ničení objektů archeologické povahy, takže jejich výplň včetně předmětů se běžně objevuje na samém povrchu terénu. Z archeologického hlediska je tím lokalita „Na Zahrádkách“ z převážné části zničena.

Pouze na jednom místě, v rámci sondy/řezu č. 7, přibližně 310 m severně od křižovatky u fy Czech Aircraft Works, byla zaznamenána odlišná situace (obr. 1 – A). Zde, asi 45–50 cm pod původní úroveň terénu, se totiž našla plošně omezená, nicméně neporušená kulturní vrstva s nálezy. Tato vrstva vyplňovala nevýraznou podložní depresi hlubokou 25–35 cm tvaru nepravidelného obdélníku o rozměrech cca 390×450 cm. Vrstvu na profilu tvořila šedočerná písčité hlína, v níž nebyly znatelné žádné barevně či strukturálně odlišné mezivrstvy. Zatímco spodní část vrstvy, vlastně výplně deprese, byla prostá archeologických nálezů, v horních 15–25 cm výplně se našlo 2096 kusů úlomků keramických nádob, dále dva opracované nevelké kameny, 41 drobných kusů zvířecích kostí a devět úlomků želez. Mezi touto vrstvou s nálezy a horní vrstvou dotčenou orbou o mocnosti cca 35 cm se ještě nacházela 10–15 cm mocná mezivrstva jílovitopísčité hlíny šedohnědé barvy bez jakýchkoliv nálezů. Tato mezivrstva, zdá se, sehrála v procesu dochování „naší“ deprese s neporušenou vrstvou s archeologickými nálezy velmi významnou pozitivní roli. Místo nálezu se totiž rozkládalo na samém rozhraní písčité vyvýšeniny a nížeji se nacházející, zřejmě občas již zaplavované nivy. Při postupném dlouhodobém splachování ornice z nejvyšších do nejnižší položených míst vyvýšeniny zřejmě docházelo k nanášení splachů na už vytvořenou výplň deprese. V důsledku tohoto procesu se nad depresí s nálezy postupně vytvořila dostatečně mocná mezivrstva, která zamezila průniku radlic pluhů až na úroveň deprese, čímž její výplň zůstala uchráněna před zničením. Proto obsah výplně, zejména pak oněch 2096 kusů keramických zlomků, představuje jedinečný celek, který dokumentuje určitou, prozatím časově neupřesněnou etapu ve vývoji osídlení této jedné z nejméně prozkoumaných částí Starého Města, vyvýšené polohy „Na Zahrádkách“.

Keramický soubor

Soubor keramických nálezů z polohy „Na Zahrádkách“ obsahoval celkem 2 096 zlomků, z nichž ke komplexnímu vyhodnocení nakonec posloužilo 1 847 kusů. Zbývajících 249 zlomků nebylo použito k analýze z toho důvodu, že se většinou jednalo o velmi drobné, nevýrazné či jinak problematické exempláře. Do rámce celkového statistického vyhodnocení však tyto kusy přesto zahrnuty byly (srov. Kavanová 2001, 199).

Jako celek lze keramiku z polohy „Na Zahrádkách“ rozdělit do dvou základních částí.¹ V první části jsou obsaženy **zlomky písčité keramiky bez příměsi tuhy/grafitu**. Tato netuhová keramika byla zastoupena celkem 1 762 kusy, což z celkového počtu představuje necelých 84,1 %. Z nich bylo k rozboru použito 1 527 kusů, představovaných 753 zlomky nezdobených těl, 427 zdobenými částmi těl, 152 kusy den a dolních částí nádob se dny a konečně 195 kusy okrajů, případně okrajů a horních partií nádob (obr. 2–9).

Do druhé části keramického souboru jsou zahrnuty **zlomky s tuhou/grafitem v keramickém těstu**, takže se jedná o keramiku tuhovou. Celkem z ní bylo nalezeno 334 kusů, což z oněch 2 096 zlomků představuje něco málo přes 15,9 %. K rozboru bylo následně použito 320 zlomků, mezi nimi 205 kusů nezdobených těl nádob, dále 56 zdobených částí těl, 22 kusů den a spodních částí těl a konečně 37 okrajů, případně okrajů a horních partií nádob (obr. 10–13).

Srovnáme-li celkové počty obou částí keramického souboru z polohy „Na Zahrádkách“, pak zástupců písčité keramiky bez příměsi tuhy bylo bezmála 5,3× více než zástupců keramiky tuhové.²

Keramika písčítá bez příměsi tuhy

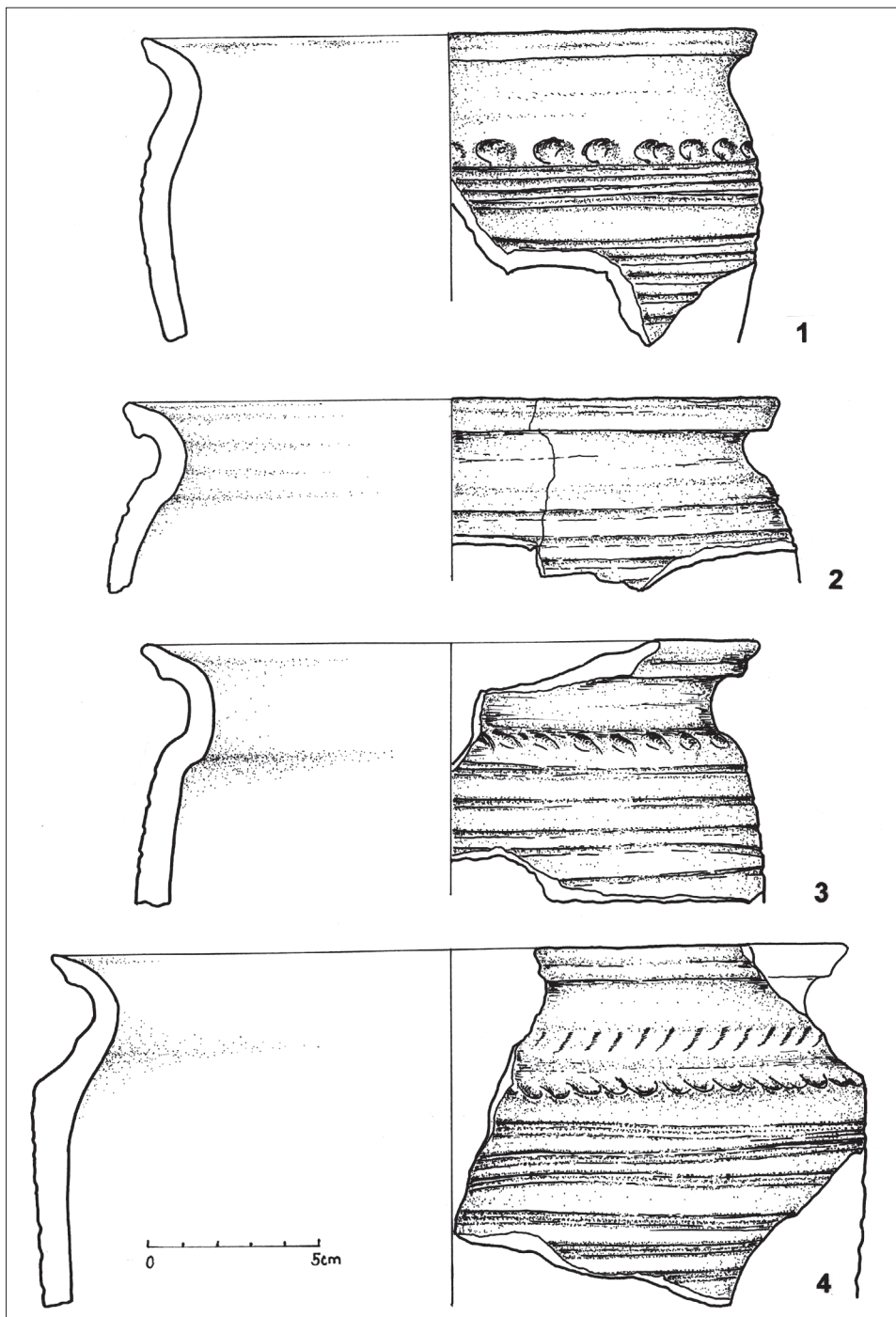
Popis

Z pohledu technologie výroby můžeme říct, že keramika bez příměsi tuhy byla hotovená ve volné ruce, a to velmi pravděpodobně metodou postupného nálepu válečků na již vymodelované dno. To spočívalo na podkládce, vlastně podložní destičce či nástavním kotouči zřejmě ručního hrncířského kruhu. Po následném scelení válečků v celistvou stěnu bylo dotvarováno ústí nádoby. Pak byly povrch a dostupná část vnitřku nádoby obtočeny. Někdy, a jen u těch nádob, v jejichž keramickém těstu se objevila větší zrna písku, byla na povrch nanášena krycí vrstvička jemné hlíny. Potom již byly nádoby na slunci vysušovány a posléze v pecích při teplotě 700 až 800 °C vypalovány (Macháček 2001, 20–25).

Členění písčité keramiky bez příměsi tuhy je založeno zejména na vizuálních poznacích vzešlých především ze studia keramické hmoty a jejího zpracování, dále z analýzy výzdobných motivů, z tvarů okrajů, případně okrajů s částmi horních partií nádob a konečně den, případně den s dolními partiemi nádob (obr. 2–9).

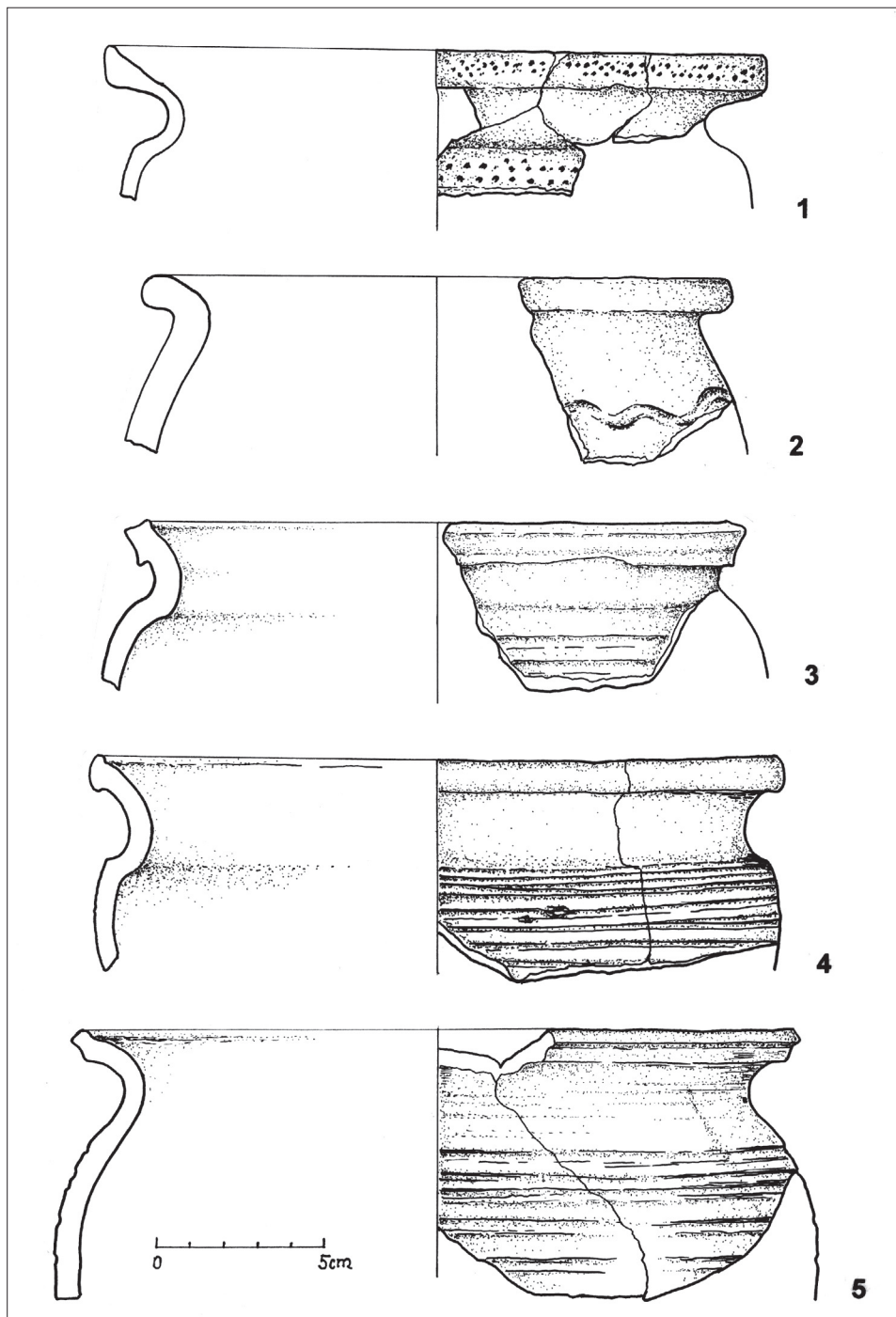
¹ Hlavním důvodem, proč jsem přistoupil k poměrně netradičnímu rozdělení souboru na keramiku bez příměsi tuhy/grafitu a keramiku tuhovou/grafitovou je skutečnost, že v období středohradištním se tuhová keramika v oblasti Starého Města nevyskytuje nebo jde o solitéry s problematickou nálezkovou situací. Výskyt tuhové keramiky „Na Zahrádkách“ představuje zde novum. Cílem rozdělení je proto zjistit, zda tuhové zboží v hlavních rysech navazuje na místní keramiku velkomoravské tradice, a tedy výrobci obou skupin byli jedni a titíž jedinci, nebo zda tuhová keramika je tak odlišná, že lze uvažovat o nově příšlých výrobcích.

² Pozoruhodná situace v otázce zastoupení tuhové a netuhové keramiky v období vrcholného středověku byla zaznamenána v Olomouci. Zatímco z výzkumu na Biskupském náměstí č. p. 842 vyplynulo, že „*nástup keramiky s příměsí tuhy je tu zaznamenán velmi pravděpodobně až pro dobu před polovinou 10. stol., když ve 2. polovině téhož věku tato již zcela převládá*“ (Bláha 2001, 52), na blízkém dómském návrší byla situace zcela opačná. Podle V. Dohnala (2005, 80–81) se totiž zdá, že tam „*před druhou polovinou 10. století, před vybudováním opevnění, byla obliba keramiky z tuhové hlíny největší a pak postupně klesala, i když před polovinou 11. století byla keramika z tuhové hlíny velmi hojná a nad netuhovou ještě převládala*“. Zmíněný badatel dokumentuje svůj závěr tím, že nejpočetněji byla tuhová keramika zastoupena v objektu 1 a v navazující kulturní vrstvě pod valem, který byl postaven ve druhé polovině 10. století a dodává, že v jihovýchodní části rajského dvora dómského návrší tvořily tuhové zlomky 74 % všech keramických nálezů a v západní části dokonce až 86 %.

Obr. 2. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1–4 – písčité keramika bez příměsí tuhy.

Abb. 2. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1–4 – sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen.

Obr. 3. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-5 – písčítá keramika bez příměsí tuhy.

Abb. 3. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-5 – sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen.

Keramická hmota byla studována především na podkladě nezdobených a zdobených úlomků těl nádob, jichž bylo celkem 1180. Ukázalo se, že v rámci písčité keramiky bez příměsí tuhy můžeme rozeznat tři dominantní skupiny.

První skupina je zastoupena 631 kusy, což představuje více než polovinou z uvedených 1180 zlomků. Z nich 387 bylo nezdobených a 244 zdobených. Všechny charakterizovala hmota s výrazným obsahem jemného písku o velikosti zrn do 1,0 mm, takže povrch střepů vykazuje výrazně krupičkovitou strukturu. Přesto je mírně otíratelný. Vypálení zlomků je poměrně kvalitní, někdy se na povrchu objevuje nepříliš výrazné žlhnání v odstínech od šedé barvy až po barvu cihlově červenou, s jasnou převahou hnědé. Na některých kusech je také na lomu zřetelná dvoj- či trojvrstevnatost, přičemž vnitřní část je šedá a povrch buďto jednostranně, nebo oboustranně červenohnědý.

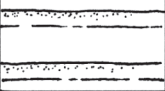
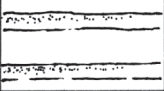
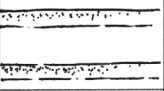
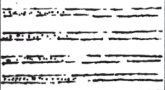
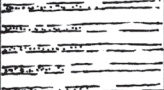
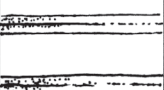
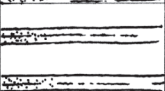
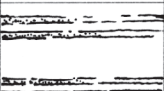

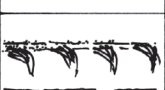

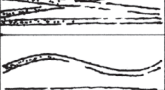
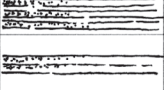
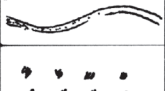
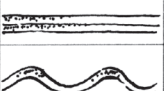

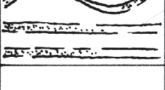
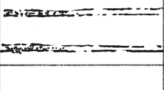
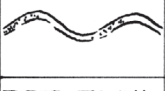
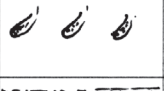
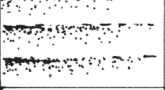

Druhá skupina byla také poměrně značně zastoupena, neboť obsahovala celkem 464 zlomků, z nichž 315 bylo nezdobených a 149 zdobených. Typický je pro zástupce druhé skupiny vysoký obsah velmi jemného, pravděpodobně proplavovaného písku v keramické hmotě, přičemž velikost zrn často ani nedosahuje průměru 0,5 mm. Povrch střepu je proto jemně drsný, nikoliv ovšem krupičkovitý, jen výjimečně mírně otíratelný. Vypálení dosahuje široké barevné škály od šedé až po cihlově červenou, s převahou hnědé, na lomu se nezdá objevuje dvoj- či trojvrstevnatost. Jindy je střep na lomu a také na povrchu stejnoměrně vypálený do šedých či okrových odstínů.

Třetí skupina sestávala jen z 85 zlomků, z nichž 51 bylo nezdobených a 34 zdobených. Pro její zástupce je typická keramická hmota se značnou příměsí písku s valounky křemene o průměru 1,0 až 2,0 mm. Povrch proto i na vnitřní straně střepu většinou vykazuje výrazně krupičkovitou strukturu. Nezdá se otírá až do podoby jemného prášku, někdy je drolivý. Na některých kusech je na povrchu postřehnutečná krycí vrstvička hlíny. Vypálení střepů je dobré, barvy šedé, okrové až hnědočervené, s převahou odstínů hnědé. Dvoj- či trojvrstevnatost lomu není častá, spíše je ojedinělá.

Výzdobné motivy byly analyzovány na 427 zdobených částech těl, přičemž ve většině případů na nich vzhledem k torzovitosti nemohl být doložen dekor v kompletní podobě. Analýza se prováděla v rámci jednotlivých, výše charakterizovaných materiálových skupin (obr. 4).

V souboru první skupiny zastoupené 244 kusy bylo rozeznáno 12 základních výzdobných motivů nebo jejich kombinací. Jasně nejpočetnější byl motiv jednoduchých 2–3 mm širokých poměrně výrazných horizontálních žlábků (celkem 119 zástupců). Se značným odstupem následoval motiv pravidelných nepříliš hlubokých jednoduchých rýh hustě kladených nad sebou (36) a motiv 3–4 mm širokých jakoby zdvojených horizontálních žlábků, aplikovaných však jedním nástrojem se dvěma nevýraznými hroty (28). Pak pokračoval motiv sestávající z linie šikmých vrypů, pod nimiž jsou horizontální jednoduché rýhy či žlábků (15) a motiv jednoduchých místy se vzájemně překrývajících rýh (14). Další motivy jsou spíše ojedinělé. Představují je kombinace několika jednoduchých protáhlých vlnovek nad sebou (8), kombinace šikmých hřebenových vpichů a horizontálních rýh (8), kombinace jednoduché protáhlé vlnovky s horizontálními rýhami (7), dále motiv jednoduché protáhlé vlnovky (5), pak až 5 mm široké seshora schodkovitě odstupňované žlábků umístěné v pásech nad sebou (3), kombinace řady jednoduchých vpichů a jednoduché vlnovky (3) a konečně kombinace vysoké velmi neuměle ryté vlnovky s obvodovými rýhami (1).

V rámci druhé skupiny zastoupené 149 kusy zdobených částí těl bylo rozeznáno celkem 11 výzdobných motivů nebo jejich kombinací. Nejpočetnější byl opět motiv jednoduchých 2–3 mm širokých poměrně výrazných horizontálních žlábků (55), dále pravidelných nepříliš hlubokých jednoduchých rýh hustě kladených nad sebou (28) a pak motiv dvojic obvodových úzkých horizontálních rýh (15). Stejně početné byly zastoupeny motivy tvořené plytkými místy se vzájemně překrývajících rýhami (11) a hřebenovou vlnicí v kombinaci s vícenásobnou rýhou (11), o něco méně pak motiv 3–4 mm širokých jakoby zdvojených rýh aplikovaných jedním dvojhroty rydlem (9). Již jen několika kusy byly zastoupeny kombinace jednoduché

1. SKUPINA		2. SKUPINA		3. SKUPINA	
	119		55		29
	36		28		3
	28		15		2
	15		11		
	14		11		
	8		9		
	8		7		
	7		6		
	5		3		
	3		3		
	3				
	1		1		

Obr. 4. Staré Město „Na Zahrádkách“. Píscitá keramika bez příměsi tuhy. Základní výzdobné prvky v rámci jednotlivých skupin s udáním počtu zástupců.

Abb. 4. Staré Město „Na Zahrádkách“, sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen. Grundzierelemente im Rahmen der einzelnen Gruppen unter Angabe der Anzahl der Vertreter.

vlnovky a rýhy (7), velmi jemně ryté jednoduché horizontální rýhy umístěné v pravidelných odstupech nad sebou (6), dále motiv tvořený linií výrazných šikmých vrypů kapkovitého tvaru (3) a motiv až 5 mm širokých seshora schodkovitě odstupňovaných žlábků umístěných v páslech nad sebou (3) a konečně motiv plastické ploché horizontální lišty (1).

V souboru třetí skupiny, čítajícím pouhých 34 zdobených částí těl, byly rozeznány již jen tři výzdobné motivy nebo jejich kombinace. Opět nejpočetnější byl motiv tvořený 2–3 mm širokými poměrně výraznými horizontálními žlábků (29). Pak už jen ojedinělé byly motivy 3–4 mm širokých zdvojených rýh aplikovaných dvojhrotým rydlem (3) a kombinace šikmých vrypů s vícenásobnou vlnicí (2).

Rozčlenění ústí s horními částmi nádob a zejména den se spodními částmi nádob na podkladě jednotlivých keramických skupin se z objektivních příčin ukázalo jako stěžní proveditelné, proto se jimi dále zabýváme pouze v obecné rovině, tedy bez přihlídnutí ke zmíněným skupinám.

Ústí, resp. horní partie nádob s okraji, byla zastoupena celkem 280 kusy, z nichž k analýze jich bylo použito 195 (obr. 5). V rámci tohoto souboru bylo rozpoznáno 39 tvarově různých zakončení okrajů, které byly na podkladě typologie R. Procházky a M. Pešky (2007, obr. 11–17) rozčleněny do 17 skupin označených písmeny A–S: skupina A – vně vyhnuté, svisle nebo nálevkovitě seříznuté (celkem 52 zástupců), B – vně vyhnuté, zevnitř mírně prožlabené, nálevkovitě seřezané s mírně prožlabenou vnější stranou (25), C – vně vyhnuté, zužující se, se zahroceným koncem (4), D – vně vyhnuté, hranolovitě seřezané (3), E – vně vyhnuté, zevnitř prožlabené, na konci vzhůru protažené (2), F – vně vytažené, nálevkovitě, ke konci zúžené (5), G – vně vytažené, ke konci zaoblené (3), H – vně vytažené, vlastní okraj výrazně zesílený, zaoblený (3), J – vně vytažené, konec zesílený, podžlabený, hranolovitě seřezaný (17), K – vně vytažené, ke konci výrazně zesílené, nahoru vytažené, vespod podžlabené (6), L – s náznakem vytažení vzhůru, směrem nahoru se zužují, svisle až válcovitě seřezané, zevnitř prožlabené (3), M – vně vytažené, ke konci kyjovitě rozšířené, svisle seřezané (17), N – vně vytažené, nálevkovitě seřezané, s prožlabenou nahoru vytaženou vnější hranou (27), O – vně vytažené, zesílený, výrazně profilovaný, podžlabený, s prožlabenou, nahoru vytaženou svisle seřezanou vnější plochou (1), P – vně vytažené, svisle seřezané, nahoře s obvodovou horizontální ploškou (11), R – vně vytažené, ke konci zesílené, hraněné, s podžlabenou nálevkovitě seřezanou vnější plochou (5), S – okraj vytažený, svislý, ukončující válcovité hrdlo, nahoře zaoblený, rovně nebo dovnitř seřezaný (12). Zástupci skupin A–R patří pravděpodobně hrncům, a to včetně větších exemplářů náležejících již k zásobnicím, skupina E představuje horní partie nádob s válcovitým, případně cylindrickým hrdlem.

Dna, resp. spodní partie nádob s dny, byla v netuhové části keramiky zastoupena 152 zlomky, přičemž všechny byly použity pro následnou analýzu (obr. 6). Spodní, stojné části den byly buďto úplně rovné, nebo naopak dovnitř prohnuté a po obvodu lemované přesahujícím vývalkem. Ten vznikl asi proto, že podkladka, snad dřevěná, nebyla rovná a měla menší průměr, než byl průměr dna na ní tvarované nádoby. Na vnitřní straně dna, v její střední části, bývá někdy patrná jakási hříbovitá vyvýšeninka, takže šířka den zde dosahuje i 2,0 cm, zatímco v okrajových částech den se pohybuje jen okolo 0,5–1,0 cm. Výhradně na dnech písčité keramiky bez tuhy se objevily značky nebo alespoň jejich části, a to v počtu patnácti. Značky reliéfně vystupují nad úroveň stojné části dna, což znamená, že motiv značky byl do podkladky či nějaké matrice vyrytý, vhloubený. Značky měly podobu kříže, jehož ramena sahala až po okraj dna nádoby (celkem tři zástupci), dále menšího kruhu, z jehož středu vystupují paprsky (4), a pak obdélníku uvnitř s úhlopříčkami (3). Objevil se i motiv menšího kruhu s křížem, jehož ramena přesahují linii kruhu (1) a konečně i motiv dvojhrbité sekery (1). Ve dvou případech nešlo původní vzhled značek blíže identifikovat.

Keramika písčítá bez příměsi tuhy

Analýza

I když jsme v souboru písčité keramiky bez příměsi tuhy pracovali s bezmála 1 800 keramickými jedinci, nepodařilo se sestavit ani jeden celý profil nádoby. Přesto nechybíme, tvrdíme-li, že v netuhovém zboží „Na Zahrádkách“ jasně dominoval bezuchý hrnc s vně vytaženým ústím. Průměr měřitelných okrajů těchto hrnců se pohyboval v rozmezí 18 a 26 cm, takže mohly dosahovat výšky někde mezi 30 a 35 cm. Představují tedy středně velké nádoby, jež se např. v době Velké Moravy užívaly hlavně na sídlištích.

Jedním z výrazných znaků, na základě kterého je možné provést základní morfologické členění zpracovávané netuhové keramiky, je přítomnost (či nepřítomnost) více či méně zřetelného předělu, který se nacházel na rozhraní hrdla a plecí jednotlivých nádob. Tento předěl má většinou podobu zaobleného, obvodového, horizontálního zvlnění (obr. 2:2, 3; 3:1, 3), které může dokonce až přecházet v hranu či zlom (obr. 2:4; 3:4). Horizontální zvlnění je u těchto nádob často zřetelné i na vnitřní straně, což ještě více zvýrazňuje esovitou profilaci hrdla. U nádob s tímto předělem lze předpokládat maximální výduť v horní čtvrtině jejich výšky, takže u nich asi převažoval vázovitý, případně situlovitý tvar, který byl zároveň tím výraznějším, čím zřetelnější byl definovaný předěl.

Na předělu se také objevoval nejvýše se nacházející výzdobný motiv. Ten měl podobu linie většinou šikmých obvodových vrypů, hřebenových pichů, případně jen žlábků nebo rýh. Pod ním pak výzdoba pokračovala jen ve formě více či méně hustě vedených horizontálních rýh a žlábků. Motiv jednoduchých vlnovek či vpichů je ojedinělý, stejně jako úplná absence výzdobných prvků. Ústí hrnců s předělem jsou vždy ven vytažená, hrdla nejčastěji konkávní, okraje jsou vypracované, výrazněji profilované, s převahou nálevkovitě či válcovitě seřezaných. Nescházejí však ani okraje s vytaženou horní nebo i dolní hranou, okraje ke konci zesílené, hraněné, s podžlabenou nálevkovitě seřezanou vnější plochou či okraje kyjovitě rozšířené. Z hlediska materiálu patří nádoby s odsazením, resp. předělem převážně k první, méně ke druhé keramické skupině.

Další, přibližně stejně zastoupenou skupinu nádob tvořily hrnce zřejmě vejčitého, možná až soudkovitého tvaru. Bylo tomu tak proto, že se na nich nenacházelo ono horizontální odsazení, v důsledku čehož jejich hrdla plynule, bez předělu, přecházela v plece (obr. 1:1; 2:2; 8:1, 3–7). Šlo o hrnce spíše menších rozměrů, nicméně existovaly mezi nimi asi i takové, jejichž průměr ústí se pohyboval okolo 25 cm. Výzdoba některých vykazuje stejné uspořádání jako u nádob s předělem, tedy nahoře linie vrypů, hřebenových vpichů a rýh, jež níže přecházejí ve žlábků či rýhy. U dalších kusů je však výzdoba poněkud odlišná. Má podobu jednoduché nízké vlnovky, kombinované, případně s rýhami nebo hřebenovými vpichy, nebo jde o motiv linie otisků oboustranně ohraničených dvěma rýhami či motiv hřebenových nebo jednoduchých protáhlých vlnic v kombinaci s rýhou (obr. 5:1, 2, 4–8; 8:3, 7). Výzdobné motivy jsou provedeny velmi plynule, takže jsou nevýrazné, u některých stěží rozpoznatelné. Co se týká horních partií u této skupiny nádob, převažují vně vyhnutá ústí s nálevkovitě nebo válcovitě seřezaným okrajem, nescházejí však ani jednoduše ukončená ústí, např. jen vně vyhnutá se zaobleným okrajem, nebo naopak ke konci se zužující s téměř zahroceným okrajem. Složitější profilace okrajů jsou spíše výjimečné. Z hlediska užití keramické hmoty patří tyto hrnce ke všem třem skupinám, i když poněkud více je zastoupena třetí skupina.

Pozoruhodnou část písčité keramiky bez příměsi tuhy z polohy „Na Zahrádkách“ představují hrnce s válcovitým ústím, někdy označovaným jako cylindrické. Dvanáct zlomků pochází z horních partií nádob, a to včetně okrajů (obr. 9:1–3), třináctý je z místa maximální výduti (obr. 7:9). I když 13 kusů představuje na první pohled poměrně značné zastoupení tohoto specifického typu nádoby na jednom nalezišti, musíme upřesnit, že pocházejí z celkem čtyř hrnců. A i ty se v detailech od sebe odlišovaly. Materiálově a částečně i charakterem výzdoby jsou si blízké oba kusy se svislým, válcovitým ústím a hraněným

KERAMIKA PÍŠČITÁ BEZ TUHY											
A						B					
	9	2	11	17	13		10	15			
C			D			E		F			
	3	1		2	1		2		1	4	
G			H			J					
	1	2		2	1		15	2			
K				L			M				
	4	1	1		1	2		4	13		
N				O		P					
	5	11	11		1		9	2			
R				S							
	2	2	1		1	8	3				

Obr. 5. Staré Město „Na Zahrádkách“. Píščitá keramika bez příměsí tuhy. Horní části nádob s okraji v rámci jednotlivých skupin s udáním počtu zástupců.

Abb. 5. Staré Město „Na Zahrádkách“, sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen. Obere Gefäßsteile mit Rändern im Rahmen der einzelnen Gruppen unter Angabe der Anzahl der Vertreter.

dovnitř skloněným okrajem. Patří ke druhé materiálové skupině. Jejich výzdobu na hraně, která odděluje tělo od okraje, nebo těsně pod ní, tvoří sice tvarově odlišné, ale přeci jen šikmé vrypy (obr. 9:1, 2). Zbývající dva zástupci patří k první materiálové skupině a jejich výzdoba je rytá. V prvním případě jde o dvě výrazné jednoduché vlnovky a pod nimi vedoucí horizontální rýhy, jež se nacházejí se na výduti pod výraznou, shora podseknutou hranou, která odděluje okraj od plecí (obr. 7:9). Ve druhém případě má výzdoba podobu dvou obvodových rýh táhnoucích se těsně pod zaobleným okrajem mírně dovnitř skloněného ústí. Pod hrdlem, na plecích, se pak ještě nacházejí dva, možná tři, neuměle provedené plytké žlábků (obr. 9:3).

Ze studia spodních částí s dny nelze činit žádné zásadní závěry, snad jen, že keramické značky, případně jejich části, patří k tvarově jednodušším. Skládané, složitější se nevyskytly. Nelze také přehlédnout, že na žádném z den se neobjevil otisk osy hrncířského kruhu. A neobjevily se ani takové tvary okrajů, případně části těl nádob, které by v netuhové keramice bylo možné jednoznačně spojit s velkými nádobami, zásobnicemi, jak je známe v tuhovém provedení z doby mladohradištní, nebo naopak z období velkomoravského (srov. Goš–Karel 1979, 164–175; Galuška 1989, 130–131, obr. 3, 5).

Keramika písčítá bez příměsi tuhy

Syntéza

Je zřejmé, že nemalá část písčité keramiky bez příměsi tuhy z polohy „Na Zahrádkách“ má srovnatelné nebo alespoň podobné rysy s místní, staroměstskou keramickou produkcí doby velkomoravské. První podobnost se týká keramické hmoty. Námí v této studii vyčleněná první a v podstatě i třetí skupina je svým charakterem, zejména pak krupičkovitou strukturou povrchu, nápadně podobná první skupině zdejší velkomoravské keramiky, i když oproti ní se v její hmotě nachází poněkud větší množství písku, a tedy povrch je více otíratelný, a tím i méně kompaktní. Podobně materiál druhé skupiny je „Na Zahrádkách“ téměř totožný s materiálem stejně očíslované staroměstské velkomoravské skupiny, tzn., že je jakoby plavený, s jemně drsným povrchem (Galuška 1994, 240; 1995, 104). To by mohlo naznačovat, že obojí hrncíři využívali stejných primárních zdrojů jílovité hlíny (matrix), jen ti pozdější výrobci z polohy „Na Zahrádkách“ do ní mísili poněkud více ostríva v podobě jemného písku. A ten, jak víme, měli v nemalé míře k dispozici přímo v místě bydliště.

Další podobnosti mezi keramikou z velkomoravských lokalit Starého Města a zejména tou částí netuhové keramiky z naleziště „Na Zahrádkách“, na níž se neobjevil horizontální předěl mezi hrdlem a plecemi, spatřujeme v profilaci okrajových částí nádob a v charakteru jejich výzdoby. V obou případech jsou zastoupeny okraje vně vytažené a spíše jednoduše provedené, na konci zaoblené či zahrocené, ještě častější však jsou okraje nálevkovitě či kuželovitě seřezané (srov. Hrubý 1965, obr. 89–94 a náš obr. 5). Společné rysy jsou patrné také ve výzdobných prvcích; absolutní většina z nich je provedena jednodrotým rydlem a má charakter dekoru, jaký známe z nádob keramiky pomoravského typu (srov. Galuška 1995, Abb. 1). Tyto skutečnosti – zejména jasná převaha keramiky zdobené jednodrotým rydlem nad výzdobou provedenou hřebenovitým rydlem, považovanou za vývojově starší – v minulosti často sváděly k ukvapeným chronologickým závěrům. Nejen, ale i proto, bylo Staré Město řazeno k mladším až pozdním velkomoravským centrům, zatímco Mikulčice i Břeclav-Pohansko ke starším, protože tam naopak v nálezech převažuje keramika s hřebenovou výzdobou. V současnosti je převaha výzdoby jednodrotým rydlem na středohradištní keramice staroměstsko-uherskohradištské aglomerace považována za jisté místní specifikum (srov. Macháček 2001, 223–224), které, jak se zdá, našlo svůj odraz i na keramice z doby po zániku Velké Moravy. Je přitom zřejmé, že se v případě nádob z polohy „Na Zahrádkách“ upomínajících na starší pomoravský typ nejedná o jeho přežívající exempláře z 9. století, nýbrž – a to hlavně vzhledem k poněkud rozdílné keramické hmotě s větší příměsí písku – o jejich pozdější napodobeniny

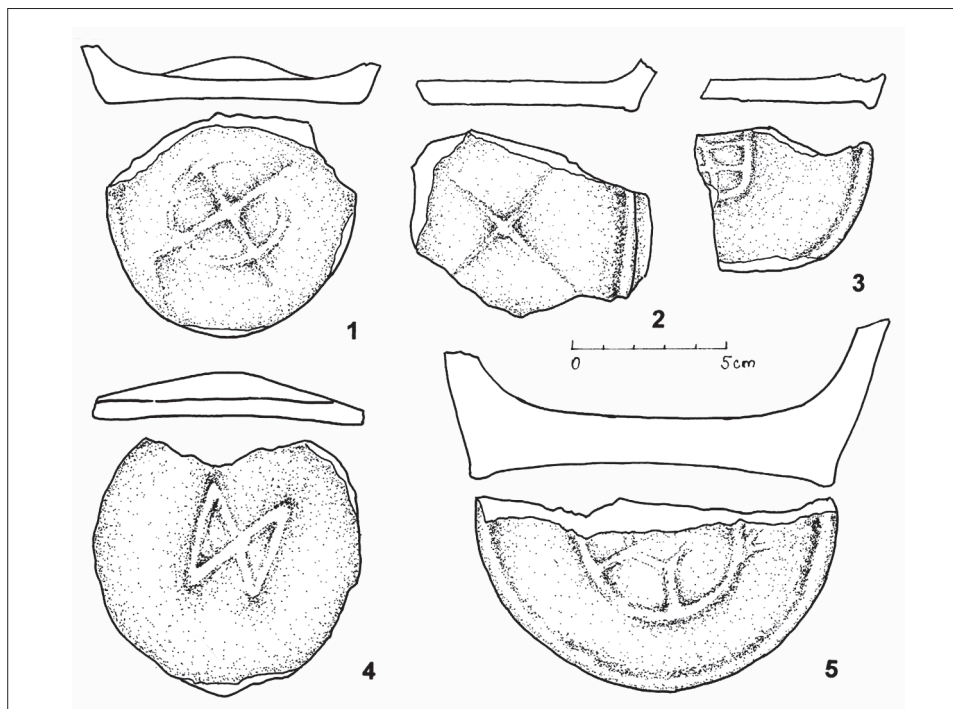
(srov. Bartošková 2007, 706–707). Domníváme se, že v nich můžeme shledávat doklad přežívající velkomoravské tradice.³

Poněkud jinak jsme na tom v případě hrnců s horizontálním předělem na rozhraní hrdla a plecí. Až na ojedinělou výjimku – část hrnku z vrstvy V. příkopu I. v poloze „Na Valách“ (Hrubý 1965, obr. 83:1) – se s podobnými nádobami ve velkomoravské keramice Starého Města nesetkáváme. Jedná se tedy o prvek, který by přinejmenším v severní části středního Pomoraví, mohl mít jistou chronologickou hodnotu. Hrnce, na nichž se předěl objevil, mají na první pohled vyspělejší, profilované okraje – nezřídka opět vně vyhnuté, nálevkovitě seřezané, avšak s prožlabením vnější hrany i vnitřní strany okraje – a od středohradištního pomoravského typu je rozdílný také charakter výzdoby. Usuzujeme z toho, že výrobci nádob s předělem na rozhraní jejich hrdel a plecí sice ještě do značné míry vycházeli z velkomoravské tradice, nicméně ji dále rozvíjeli a svým přispěním posunovali vývoj místní keramiky zase o kus dál.

Z dosud uvedeného jasně vyplývá, že keramický soubor nalezený „Na Zahrádkách“, přesněji jeho netuhová část, zastoupená hrnci s vně vyhnutými okraji, vznikl, či spíše začal vznikat, nedlouho po zániku Velké Moravy, ve starší fázi doby mladohradištní. Srovnatelné keramické zlomky se na půdě Starého Města sice našly, a to zejména při výzkumu pozůstatků raně středověké profánní architektury v poloze „Na Dědině“ u kostela sv. Michaela, k jejich detailnímu vyhodnocení však prozatím ještě nedošlo. Vyhodnocen však byl objekt XIV/03 z mladohradištního sídliště v Modré u Velehradu, které se rozkládalo jižně od základů raně středověkého kostela sv. Jana v poloze „Hrubý díl“ (Galuška–Vaškových 2006, 193–196, obr. 3, 4; Galuška–Šmerda 2009, v tisku). Mezi 287 zlomky písčité keramiky bez příměsi tuhy se v něm objevily i horní části hrnců s předělem na rozhraní hrdel a plecí (obr. 14). Jejich výzdoba má téměř výhradně podobu širokých žlábků, jen výjimečně se objevuje horní linie vrypů či otisků. To jsou prvky, které keramiku z Modré přibližují části keramického souboru ze staroměstské polohy „Na Zahrádkách“. Naopak odlišné je na Modré převažující ukončení okrajů, které je kuželovité, případně až hranolovitě seřezané, s vytaženou spodní hranou, a také to, že v souboru téměř nejsou zastoupeny střepy velkomoravského charakteru upomínající na keramiku pomoravského typu. To naznačuje, že by doba mezi vznikem zásypu objektu XIV/03 a koncem Velké Moravy mohla být delší, než jakou předpokládáme v případě prohlubně s keramikou v poloze „Na Zahrádkách“. Stříbrný denár uherského krále Ondřeje I. (1046–1060) nalezený ve výplni objektu XIV/03 přitom naznačuje, že keramický soubor z tohoto modranského objektu může pocházet z doby okolo poloviny 11. století.

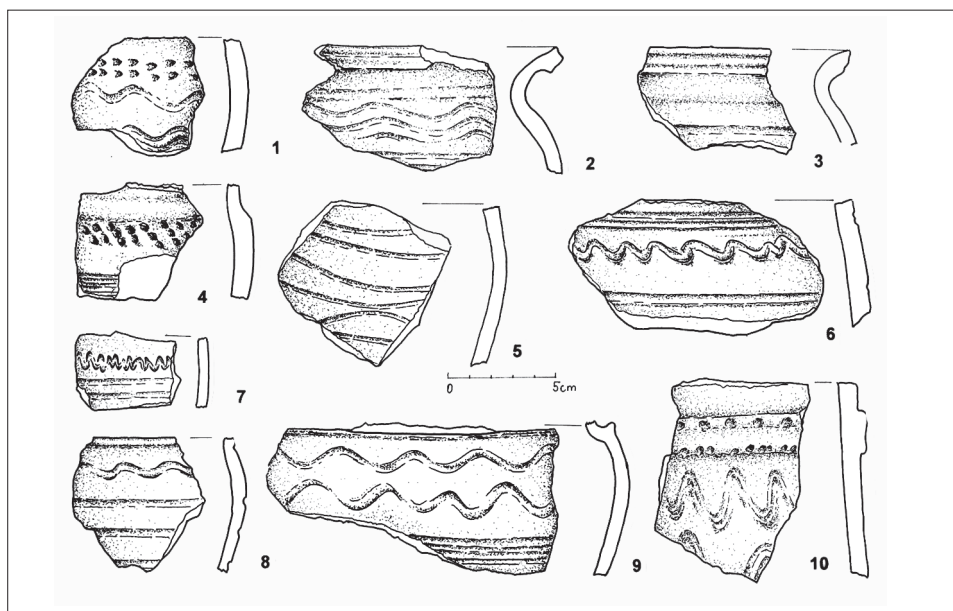
Blízké analogie staroměstským nálezům z lokality „Na Zahrádkách“ pocházejí také z Přerova, Horního náměstí č. 19 a 20. Pro dobu okolo roku 1000, resp. první třetinu 11. století, byla zde, v destrukcích spálených chat, získána keramika vyrobená z výrazně písčitého materiálu vypáleného do hnědavých odstínů, charakterizovaná zejména hrncem s ven vyhnutým, jednoduše seřiznutým okrajem (obr. 15). Častá je na něm výzdoba sestávající z tvarově různých zářezů a vrypů na rozhraní hrdla a plecí, která směrem dolů pokračuje horizontálními liniemi (Staňa 1994, 285, Abb. 18:1–2, 7–8; 1998, 277, 283, obr. 5, 6). Problematiku osídlení Přerova v časně době hradištní nedávno zpřesnil kolektiv autorů vedených R. Procházkou, když přibližně stoleté období mezi polovinou 10. a polovinou 11. století na podkladě nálezů z Horního náměstí ještě dále rozčlenil do tří stratigrafických fází (Procházka–Drechsler–Schenk 2008, 218–222, Abb. 16–19, 22, 23, 25). V případě keramiky lze řadu shodných prvků mezi staroměstským a přerovským zbožím spatřovat hlavně ve třetí fázi datované k přelomu 10. a 11. století, resp. do prvních dvou desetiletí 11. století, méně

³ Problematika nejzazšího výskytu keramiky velkomoravského původu není prozatím vyřešena, nicméně ve druhé polovině 11. století by se její zástupci již vyskytovat neměli. Překvapivý je proto hrnek nalezený na pohřebišti v Mušově (Jelínková 1999, 42, tab. XLVI), který má podle popisu jasný charakter velkomoravské keramiky a přitom jej v hrobě 136 provázely bronzové a stříbrem plátované záušnice a zejména stříbrné mince, denáry moravských Přemyslovců Oty I. Slíchného (1061–1087) a Konráda I. (1061–1092). Ty přesvědčivě datují hrob 136 do druhé poloviny 11. století.

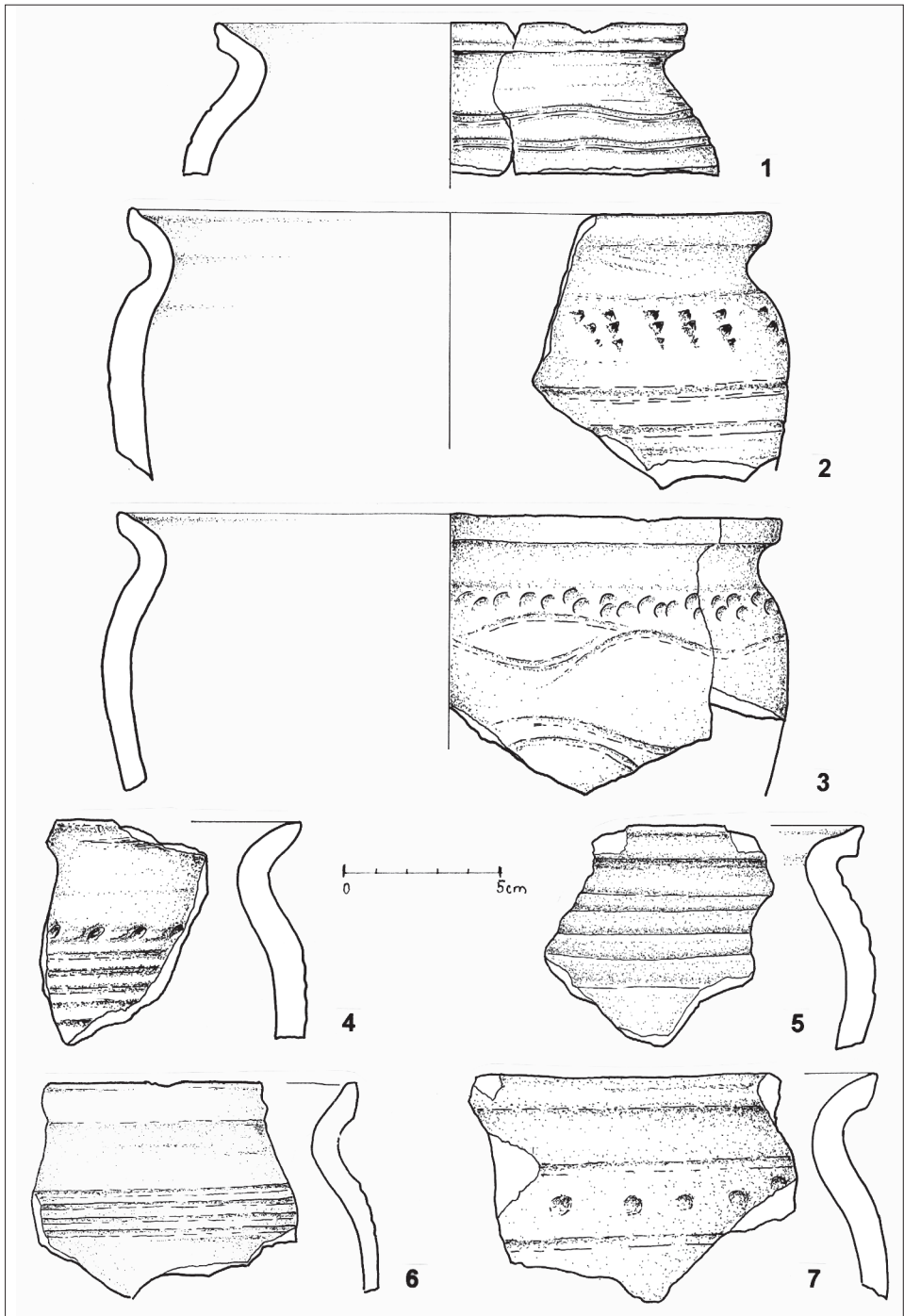
Obr. 6. Staré Město „Na Zahrádkách“. Písčítá keramika bez příměsí tuhy. 1-5 – spodní části nádob s dny opatřenými keramickými značkami.

Abb. 6. Staré Město „Na Zahrádkách“, sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen. 1-5 – untere Gefäßteile mit Kerabodenmarken versehenen.

Obr. 7. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1-9 – písčítá keramika bez příměsí tuhy, 10 – keramika tuhová. Ukázky části výzdobných motivů na horních partiích nádob.

Abb. 7. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-9 – sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen, 10 – Graphitkeramik. Proben von Teilen der Ziermotive in den oberen Gefäßpartien.

Obr. 8. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1-7 - písčítá keramika bez příměsí tuhy.

Abb. 8. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-7 - sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen.

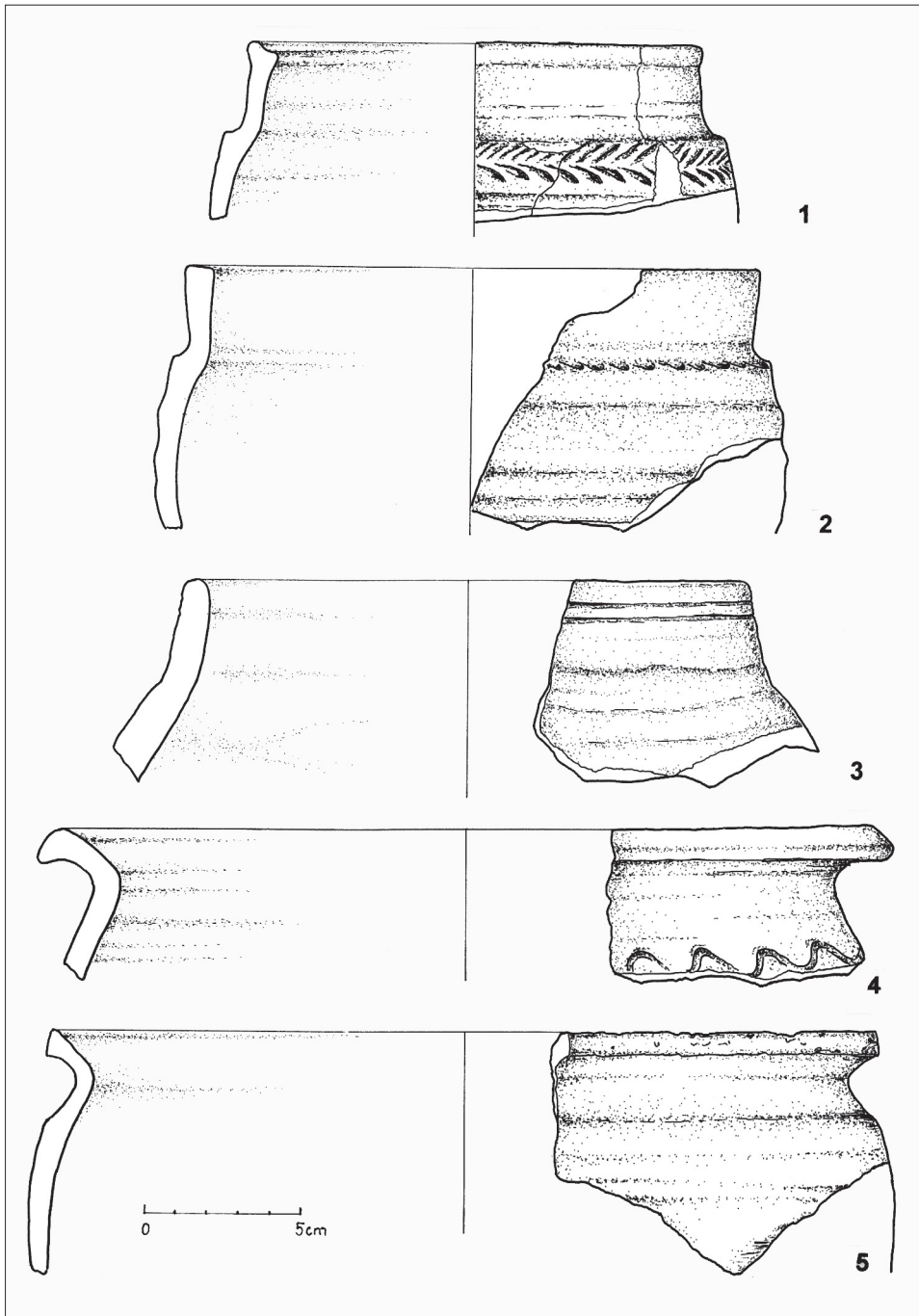
ve čtvrté fázi ze druhé čtvrtiny 11. století (srov. Parma 2001, 182–184, obr. 9) a částečně také ve druhé fázi s materiálem ze druhé poloviny 10. století (Procházka–Drechsler–Schenk 2008, Abb. 16, 22, 25).

V Mikulčicích tvořila „keramika s charakteristickou výzdobou jednoduché vlnice nebo řady vpichů v podhrdlí a hustého žlábkování těla“ druhou výraznou složku netuhové části keramického souboru z objektů 1 a 2 u VI. a IX. kostela (Poláček 1999, 746, obr. 3:13, 15, 23–25, 32–33, 41–43; 4:18–22, 31–32). Tu první „starobylejší“ tvořila mladší velkomoravská keramika Klanicova třetího typu s kalichovité prohnutými, na konci prožlabenými okraji. A to byl také důvod, proč byly oba objekty datovány do druhé poloviny 10. století (Poulik 1963, 67–75, 181–188). Naopak L. Poláček (1999, 746) před časem posunul dataci zmíněných objektů až do pokročilého 10. až první poloviny 11. století. Učinil tak s vědomím nejasného objasnění výskytu první „starobylejší“ složky nálezu v rámci celého souboru. Kromě části keramiky z objektů 1 a 2, se objevila se staroměstskou keramikou srovnatelná hrncina v Mikulčicích také v rámci typu 4, kladeného do 10. až první poloviny 11. století (Poláček 1995, Abb. 13:73). Toto relativně časně zařazení může dokládat i nově definovaná keramika „typu Žabník“, která pochází ze stejnojmenné polohy nacházející se v zázemí mikulčického hradiska (Bartošková 2007, 696–697, obr. 21–24). Možná poněkud překvapivě dokonce vykazuje některé shodné prvky se staroměstskou keramikou, např. v souvislosti s tvarem ústí a okrajů či charakterem výzdoby, jen se v ní ještě neobjevuje předěl na rozhraní ústí a plecí nádob. Části i celé kusy této keramiky byly zjištěny v objektech zřejmě krátkodobého sídliště na Žabníku, kladeného do průběhu první poloviny 10. století. Do téhož období byl z Mikulčic zařazen i soubor keramiky pocházející z objektu 1183. B. Kavánová (2001, 200–202) v nejvíce v něm zastoupené pozdní velkomoravské keramice shledává dvě skupiny, a sice červenou a červenočernou. V obou ještě vzpomíná dvě varianty, a to písčitou, špatně vypálenou a lépe vypálenou a kompaktnější, avšak z dosti hrubého materiálu. Ve výzdobě obou skupin jasně dominuje horizontální linie. Ačkoliv uvádí analogie této keramiky z jiných lokalit z 11. století, v souvislosti s datací objektu 1183 do první poloviny 10. století upřednostňuje poznatky vzešlé ze stratigrafie naleziště – do výplně objektu zde byly zahloubeny hroby (bez chronologicky průkazných nálezů), které klade k polovině 10. století. I přesto, že studii nedoprovázejí obrazové přílohy, v popisné části shledávám některé podobné črty s nálezy ze Starého Města: písčitého materiál, barva výpalu, charakter výzdoby.

Na Pohansku u Břeclavi lze staroměstským podobné exempláře najít v rámci tamní mladohradištní skupiny, a to jak v její tuhové, tak i netuhové části (Dostál 1973–1974). Shoda je sledovatelná v keramické hmotě, v charakteru výzdoby, dokonce i v podobném tvarování okrajů, ba i v přítomnosti několika střepů, na nichž je patrný předěl na rozhraní hrdla a plece. B. Dostál na podkladě srovnání s nálezy z Mikulčic, z již uvedených objektů u VI. kostela, dále z Hradce nad Moravicí a hradiska v Opavě–Kylešovicích datoval tuto skupinu do krátkého období těsně po polovině 10. století.

Výrazné zastoupení nádob s nálevkovitě seřezanými okraji, žlábkovitým hrdlem odděleným od plecí nezřídka předělem s výzdobou v podobě šikmých zářezů a pod nimi se táhnoucími rýhami, tedy staroměstským velmi podobným kusům, pochází také z hradisek Zelená Hora – Radslavice a z Brna – Starých Zámek u Líšně, v obou případech z kontextů datovaných zde do doby okolo roku 1000, resp. do první třetiny 11. století (Staňa 1994, 277–278, 285, Abb. 12–16). Z dalších lokalit již jen vzpomeňme srovnatelné nálezy z hradiska Chotěbuz–Podobora u Českého Těšína, opět kladené do první třetiny 11. století (Kouřil 1994, 143–145, obr. 74–81) nebo z hradiště „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic ze druhé poloviny 10. až 11. století (Měřínský 1986, 60–62; 1991, 225).

Na dosud uvedených nalezištích se nálezy srovnatelné s keramikou ze Starého Města „Na Zahrádkách“ datují do druhé poloviny 10. až první poloviny 11. století. Poněkud jiná situace, jak se zdá, byla zaznamenána v Olomouci na dómském návrší, odkud pochází dosud nejuceleněji představená kolekce olomoucké raně středověké keramiky (Dohnal 2005, 23–85, 149–150, tab. 2–53, 55–56). Našla se v rámci zdejšího nejstaršího středověkého osídlení. To

Obr. 9. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1-5 – písčité keramika bez příměsí tuhy.

Abb. 9. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-5 – sandhaltige Keramik ohne Graphitbeimischungen.

má podobu vrstvy tmavé až černé vlhké hlíny a stejně charakterizované výplně některých objektů, resp. jejich pozůstatků, a zřejmě i o něco mladší, opět tmavé výplně dalších objektů, v níž se u některých objevily kameny z chátrajícího valu. Tento val se dvěma kamennými plentami, vůbec první doložená fortifikace vrcholně středověké Olomouce, sehrává roli významného datovacího činitele. K jeho vybudování na již existujícím sídlišti totiž došlo během druhé poloviny 10. století a zaniknout měl buďto ještě na jeho konci, nebo na začátku 11. století (Dohnal 2005, 16, 101–102). Pro naše potřeby je z hlediska chronologického aktuální také vrstva navezené šedé sypké hlíny nacházející se nad destrukcí valu a nad nejstarší černou vrstvou, protože se v ní našel denár Svytlahy II. (1055–1061). K jejímu vzniku došlo někdy na začátku druhé poloviny 11. století. Na tomto místě je nezbytné dodat, že v Dohnalově práci není v rámci objektů a vrstev brán ohled na rozčlenění keramiky na bázi hmoty, tedy zda jde o hrncinu tuhovou nebo netuhovou. Přesto v ní najdeme zmínku, že „z horizontu sypké šedé hlíny s denárem (Svytlahy II.) a s kostrami pochází keramika, která se od spodní vrstvy příliš neliší“! (Dohnal 2005, 15). Pokud nyní vezmeme materiál z relativně dobře datovaného objektu 1 – pod valem – vidíme v něm značně zastoupení velkých zásobnicových tvarů s vně vyhnutým, zaobleným okrajem a výzdobou upomínající na pomoravský typ, stejně jako horních částí hrnců s kalichovitými či prožlabenými okraji. Nechybí ale ani „naše“ části plecí nádob s výzdobou v podobě linie šikmých zářezů, pod nimiž jsou vodorovné rýhy. Zarážející je však v tomto souboru přítomnost horních částí zásobnic s krátkými kyjovitě zesílenými okraji lichoběžníkovitého profilu a kus tzv. římsovitého, vzhůru vytaženého okraje obdélného průřezu (Dohnal 2005, tab. 2:2; 3:8). A to jsou zástupci keramiky, která jinde figuruje ve výrazně mladším materiálu. Z dalších objektů je nám blízký soubor z objektů 10 a 11, které zanikly někdy na počátku 11. století. I v těchto se ještě objevují ústí nádob s prožlabenými a vyspělejšími kalichovitými okraji, ovšem vedle nich také nádoby zdobené na plecích záseky či vlnovkami a pod nimi hustým rýhováním a neschází ani zdobený předěl na rozhraní hrdla a plece. Inspirující je výskyt částí nádob s válcovitými/cylindrickými hrdly, stejně jako nádob s vyspělými tzv. římsovitými okraji se zahrocenou lištou. Při pokusu o stanovení závěru z tohoto exkurzu musíme konstatovat, že mezi vyhodnocovaným staroměstským materiálem a materiálem z olomouckého dómského návrší existuje jistá podobnost, patrné jsou však i nemalé rozdíly. O otevření problému datace keramických typů z dómských sídlištních vrstev píše i V. Dohnal (2005, 149–150) a dodává, že „s dřívějším názorem o přežívající velkomoravské hmotné kultuře až do poloviny 10. století v Olomouci nevystačíme, neboť místní materiál je s takovým pojetím v mnoha směrech v rozporu“. Jistý rozpor týkající se chronologie olomoucké keramiky je sledovatelný také v pracích J. Bláhy v případě keramiky z Biskupského, dříve Fričova náměstí č. p. 842, ale i z Křížkovského ulice č. p. 502.⁴ Není ovšem naším cílem na tomto místě řešit problematiku vývoje raně středověké keramiky v Olomouci – byť se to do budoucna jeví jako nezbytné – jen jsme považovali za nutné poukázat na některé zvláštnosti vývoje této části materiální kultury na zřejmě nejvýznamnějším centru Moravy 11. století.

⁴ Například keramika z obilnice 15/79, byla původně datována do 10. století. Později se objevila „nutnost“ ji předatovat, aby poté následoval její posun do druhé poloviny 9., případně celého 9. až počátku 10. století (Bláha 2000, 185; 2001, 55). Přitom hlavní keramickou náplň obilnice tvořila I. skupina s dominantním zastoupením kusů nádob s kalichově vyhnutými a prožlabenými okraji (k ní Bláha 1980, 30, 32, 34). Ty jsou na hradiscích v Míkulčicích a Břeclavi-Pohansku, tedy na potencionálních místech jejich prvotního výskytu, ve větší míře zastoupeny až na sklonku 9., a v poslední třetině 9. století (Klanica 1970, 104–112; Macháček 2001, 210). Logický je proto podle nás závěr Z. Měřínského (1986, 67), který předpokládá odchod části obyvatelstva těchto jihomoravských hradišť v době zániku Velké Moravy, případně během první poloviny 10. století, do severněji se nacházejících míst, s čímž lze dobře spojit právě objevení se nádob s kalichovitými a prožlabenými okraji na Olomoucku. Na podkladě toho, zdá se mi dokladování „velkomoravských“ objektů jen na bázi pojednávání keramiky jako přinejmenším problematičké. Za úvahou by naopak stálo vysvětlení přítomnosti některých soliterních kovových předmětů datovatelných např. do první poloviny 9. století v obilnicích z první poloviny 10. století. Na stejnou situaci v Míkulčicích na Žabníku upozornila nedávno také A. Bartošková (2007, 707), i tam se předměty z 8. až první poloviny 9. století našly v objektech sídliště z první poloviny 10. století!

Vedle co do počtu jasně dominujících hrnců s esovitou profilací horních partií objevily se v souboru netuhové keramiky na staroměstské lokalitě „Na Zahrádkách“ také části nádob s kónickými válcovitými hrdly, označovanými i jako cylindrická. Takovoto hrnce se až doposud na nalezištích Starého Města nenašly, takže pojednávané kusy zde představují první nález svého druhu. Územně nejbližší analogie pocházejí z již vzpomenutého objektu XIV/03 z Modré u Velehradu, kde dva jejich úlomky byly součástí celku z doby okolo poloviny 11. století (obr. 14, nahoře vpravo). Známé je také z nížinného hradiska ve Spytihněvi, kde však asi patří do doby o něco pozdější (Novotný 1978, obr. 15:2–4, 6). Ve značném množství se keramika s válcovitými hrdly našla v Přerově (Staňa 1994, 285, Abb. 17; 1998, 277, 281, obr. 3, 4; Procházka–Drechsler–Schenk 2008, 220, Abb. 18). Většinou byla vyrobena z písčitého materiálu, ojediněle se však vyskytly i střepy tuhové. Častá je na nich více či méně výrazná lišta, která zdůrazňuje odsazení válcovitého hrdla od plecí. Zpravidla je členěná vrypou nebo šikmými rýžkami či přesekáváním. Analogii, byť související především s tvarem, zde nacházíme i pro náš zlomek, obr. 9:3, který se ze skupiny nádob s cylindrickými okraji poněkud vymyká. Představovala ji baňatá nádoba bez výrazného odsazení kónického hrdla od plecí, s mírně dovnitř skloněným ústím, zdobená na těle „třemi omšelými vícenásobnými vlnicemi“ (Staňa 1998, 277, obr. 3:6). Je-li pod „omšelými“ chápáno „neuměle vyhotovenými, plytce rytými, téměř neviditelnými“, pak i v tomto jsou obě pojednávané nádoby, resp. jejich části, srovnatelné. Přerovské nálezy keramiky s válcovitými hrdly pocházejí z destrukcí dřevěných staveb, takže jsou poměrně spolehlivě datovány do prvních dvou až tří desetiletí 11. století. Do téže doby patří také podobné nálezy z hradiska na Zelené Hoře u Radslavic (Staňa 1998, 277, obr. 2). Celkem 16 částí nádob s válcovitým hrdlem se našlo také na dóm-ském návrší v Olomouci, část z nich ve výplních nebo ve vrstvách nad výplněmi objektů mladohradištního sídliště. V. Dohnal (2005, 84) soudí, že žádná z nich není blíže časově zařaditelná. Nicméně vzhledem k popsáním náleзовým okolnostem se zdá, že objekty 7 a 10 s nálezy této specifické keramiky lze datovat do první poloviny 11. století. Odpovídá tomu také přinejmenším část průvodních keramických nálezů, ty ostatní bývají kladeny spíše až do pozdějších období (Dohnal 2005, 41–43, 54–56, tab. 16–17, 27–28).

Část hrnce s válcovitým okrajem a jeho celý tvar pocházejí také z Mikulčic. První z nich byl součástí výplně studnovitého objektu u IX. kostela, v němž se objevily ještě dva zlomky keramiky datovatelné do pokročilého 10. až první poloviny 11. století. Jinak však v tomto objektu jasně převažovaly střepy pozdní velkomoravské keramiky s kalichovitými a prožlabenými okraji.⁵ Celý tvar hrnce s válcovitým okrajem se také našel poblíž tohoto studnovitého objektu (Poláček 1999, 747, obr. 5; srov. Měřínský 1986, 53–54). Ze severomoravských a slezských nalezišť uvedme alespoň hradisko Chotěbuz–Podobora, kde se válcovité okraje našly ve výplni objektu č. 23. P. Kouřil (1994, 144–145) je datoval do druhé poloviny či spíše ke konci 10. století. Tento jejich přeci jen poněkud časnější výskyt vysvětluje tím, že podoborské hradisko se nachází v místech blízkých oblasti primárního výskytu nádob s válcovitými okraji, kterou bylo území dnešního Polska. Tam se tyto okraje objevují už v průběhu druhé poloviny 10. století a vyvíjejí se až do 13. století (Buko 1990, 274–275; Hilczer–Kurnatowska–Kara 1994, 129–139 a další).

Obecně je přítomnost nádob s válcovitými hrdly považována za doklad polsko-slezsko-moravských styků (např. Kouřil–Wihoda 2003, 86). Názory na to, kdy a jak k těmto stykům mohlo docházet, jsou však různé. V. Dohnal (2005, 84) např. hovoří o „blíže nespécifikovaných vlivech šířících se z polského území“, přičemž ovšem u nádob s válcovitými/cylindrickými hrdly nevyklučuje dokonce ani jejich místní původ. Více je však těch badatelů, kteří první výskyt této keramiky u nás spojují s příchodem polských bojovníků a osadníků

⁵ Z toho jasně vyplývá, že hrnce s prožlabenými a kalichovitými okraji se mohou vyskytnout – a to dokonce i v Mikulčicích – ještě na přelomu 10. a 11. století. Tím spíše ovšem nemohou být kritériem pro začlenění Bláhovy I. skupiny keramiky v Olomouci, a tím i objektů, kde se její zástupci objevili, jen do doby velkomoravské, a to i přesto, že se v těchto objektech našly ojedinělé kovové předměty z období Velké Moravy (viz. pozn. 3).

na Moravu v době vpádu Boleslava Chrabrého na začátku 11. století, přičemž počítají i s jejich zdejšími krátkodobým pobytem (např. Goš 1977, 298–299; Staňa 1998, 283, 285; srov. Měřínský 1991, 175). Zajímavý je také názor, že hrnce s válcovitými hrdly se na naše území mohly dostávat také jako transportní nádoby a zde se staly natolik oblíbenými, že je místní hrnčíři začali napodobovat (Kouřil–Wihoda 2003, 86). Tuto možnost zvažujeme i v případě nejméně dvou staroměstských nálezů. Ať už tomu bylo jakkoliv, přítomnost či naopak nepřítomnost nádob s válcovitými/cylindrickými hrdly je v nálezových celcích na Moravě považována za jistý chronologický moment. Ty celky, v nichž se válcovité okraje objevily, bývají ve většině případů datovány od přelomu 10. a 11. století nahoru, ty celky kde scházejí, zase dolů. Samozřejmě, že jde do jisté míry o zjednodušený pohled, který nebere v potaz nálezovou situaci, mechaniku vzniku vrstev ani způsob zanikání příslušných objektů, v nichž se studované subjekty vyskytly.

S přihlédnutím ke všemu, co bylo o písčité keramice bez příměsi tuhy ze Starého Města „Na Zahrádkách“ uvedeno, se domníváme, že obsahuje exempláře, které mohly být užívány hlavně ve druhé polovině 10. až první polovině 11. století. Zároveň bychom rádi upozornili na eventualitu, že vícekrát zmiňovaný horizontální zvýrazněný předěl mezi plecemi a hrdlem může mít jistou chronologickou vypovídací hodnotu. Neobjevuje se totiž na keramice v celcích kladených do první poloviny 10. století ani na keramice z druhé poloviny 11. století. Č. Staňa (1998, 281) na něco podobného upozornil v souvislosti s některými keramickými zlomky z Přerova (obr. 15, vlevo dole), nicméně tam, domnívám se, má jeho „drobná lišta“ přeci jen poněkud jiný tvar než předěl ve Starém Městě a hlavně je umístěna nížeji, až na plecích nádob, nikoliv na rozhraní plecí a hrdla (srov. Staňa 1998, obr. 4:4, 7, 10, 11, 15). Jistou podobnost s těmito přerovskými exempláři inspiračně spojovanými Č. Staňou s polským prostředím – a to nejen v charakteru obvodové lišty, ale i výzdoby – prokazatelně sledujeme pouze u jedné staroměstské nádoby (obr. 2:4; srov. např. s obr. 2:2, 3). U tohoto exempláře, stejně jako těch z Přerova, je podobnost s některými nálezy z Polska jasně zřetelná.

Tuhová keramika

Popis

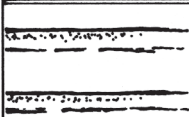
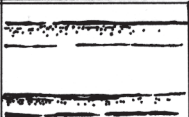

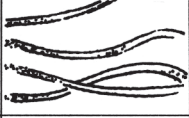

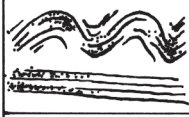

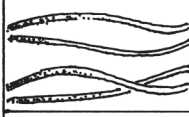
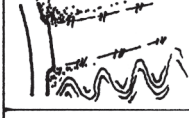

Pod pojmem tuhová chápeme tu část středověké keramiky, do jejíž hmoty byla výrobci cíleně přidávána drcená grafitová hornina (více Procházka–Peška 2007, 271, 275–277). Následný popis tuhové keramiky z lokality „Na Zahrádkách“ je založen na poznání charakteru keramické hmoty, výzdobných prvků, dále okrajů, případně okrajů s částmi horních partií nádob a konečně den, případně den s dolními partiemi nádob (obr. 10–13). Hlavním prostředkem je vizuální pozorování.

Keramická hmota je popsána na podkladě zdobených a nezdobených částí těl, celkem 261 kusech keramiky. V rámci tohoto souboru se podařilo identifikovat tři dílčí skupiny, byť v jednom případě zastoupené jen několika zlomky.

První skupina obsahovala celkem 208 kusů, z nichž 158 bylo nezdobených a 50 zdobených. Charakteristická pro ně byla výrazná přítomnost tuhy v celé hmotě střepu, v níž se zároveň místy vyskytla i větší zrnka grafitu. Povrch zlomků na vnitřní i vnější straně byl vyhlazen, a to místy až do lesku a měl kovově šedou barvu.

Druhá skupina sestávala ze 43 kusů nezdobených těl a 5 částí zdobených výdutí, tedy celkem 48 keramických zlomků. Tuha prostupovala celou masou keramické hmoty, větší zrnka grafitu nebyla zaznamenána, povrch byl přesto opatřen krycí vrstvou hlinky – engobou, bez obsahu tuhy. Tato vrstva byla vypálena většinou do hnědočervených až hnědošedých odstínů.

Třetí skupina či spíše skupinka byla zastoupena jen 5 kusy, z nichž 4 byly nezdobené a jen 1 zdobený. Pro keramickou hmotu byla kromě tuhy typická přítomnost lupinek slídy a povrch na vnitřní i vnější straně byl opatřen světle šedou až bílou vrstvičkou krycí hlinky – engoby. Na lomu je střep světle šedý, zatímco u obou předchozích byl kovově tmavě šedý (snad díky příměsi slídy?).

1. SKUPINA		2. SKUPINA		3. SKUPINA	
	21		2		1
	8		2		
	7		1		
	2				
	2				
	1				
	2				
	14				

Obr. 10. Staré Město „Na Zahrádkách“. Tuhová keramika. Základní výzdobné prvky v rámci jednotlivých skupin s udáním počtu zástupců.

Abb. 10. Staré Město „Na Zahrádkách“, Graphitkeramik. Grundziersysteme im Rahmen der einzelnen Gruppen unter Angabe der Anzahl der Vertreter.

Výzdobné prvky se objevily na celkem 63 keramických zlomcích. Všechny pocházely z plecí a spodních částí nádob (obr. 10) a ještě před popisem byly rozčleněny do výše identifikovaných materiálových skupin 1–3.

Na zlomcích první skupiny bylo rozeznáno osm výzdobných motivů nebo jejich kombinací, a to včetně plastické lišty. Nejčastější z nich tvořily jednoduché 1–3 mm široké poměrně výrazné rýhy táhnoucí se horizontálně nad sebou (21x). Méně byly zastoupeny rovné i mírně zvlněné místy se i překrývající zdvojené linie (8) a jednoduché více či méně protáhlé vlnice (7). Již jen ojedinělé jsou vícenásobné hřebenové vlnice v kombinaci s rýhami (2) a linie vrypů (2) či vzájemně se překrývající jednoduché vlnovky (1). Nezdobené plastická lišta se vyskytla v podobě, jež naznačuje, že všechny kusy asi pocházejí z jedné a téže nádoby (14), nicméně objevil se i kus, kde na hranách lišty jsou trojice krátkých rýžek a pod samotnou lištou se táhne vysoká hřebenovitá vlnice (1).

KERAMIKA TUHOVÁ									
A				B					
	1	1	2		2	2			
C		D		E		F		G	
	1		2		1		1		1
H			J			K			
	1	3		5	6		1	1	
L			M			N			
	2	2		2	1		1		

Obr. 11. Staré Město „Na Zahrádkách“. Tuhová keramika. Horní části nádob s okraji v rámci jednotlivých skupin s udáním počtu zástupců.

Abb. 11. Staré Město „Na Zahrádkách“, Graphitkeramik. Obere Gefäßsteile mit Rändern im Rahmen der einzelnen Gruppen unter Angabe der Anzahl der Vertreter.

Ve druhé skupině s pouhými pěti kusy se objevily jen jednoduché horizontální rýhy (2), svazky křížujících se jednoduchých vlnovek (2) a hřebenové šikmé vrypy (1).

Třetí skupinu, lze-li v tomto případě vůbec o skupině mluvit, tvořil jen jeden zdobený střepek, a to horizontálním stromečkovým motivem sestaveným z výrazných šikmých vrypů (1).

Ústí, případně horní partie nádob s okraji, se objevila v celkovém počtu 41 kusů (obr. 11). K analýze jich bylo použito 39, zbylé dva kusy patřily blíže nedefinovatelným úlomkům pocházejícím nejspíše asi z velkých zásobnic. Z oněch 39 kusů byly čtyři na vnější straně opatřeny engobou, takže tyto náležejí ke druhé materiálové skupině. V rámci souboru okrajů bylo rozpoznáno 21 tvarově různých zakončení, které byly rozčleněny do 13 skupin označených písmeny A–N: A – vně vyhnuté, svíse seříznuté (celkem čtyři zástupci), B – vně vyhnuté, hranolovité až nálevkovitě seříznuté, zevnitř mírně prožlabené (4), C – vně vyhnuté, svíse seříznuté, s nahoru vytaženou horní hranou (1), D – vně vyhnuté, zúžené, s nahoru vytaženou hranou (2), E – vně vytažené, ke konci zesílené, s oválnou vnější ploškou (1), F – vně vytažené, s dolní vnější hranou podseknutou (1), G – vně vytažené, ke konci zaoblené (1), H – jen mírně vně vytažené, ke konci se zužující, zahrocené (4), J – vzhůru vytažené, směrem nahoru se zužující, s mírně prožlabenou vnější lištou ukončenou hranou (11), K – vzhůru

vytažené, nahoře zaoblené s vnější prožlabenou lištou dole zaoblenou (2), L – krátké, zesílené, na lomu obdélníkovité, horní plocha zkosená dovnitř (4), M – kyjovitě zesílené, krátké, horní plocha mírně zkosená dovnitř (3), N – kyjovitě zesílené, protáhlejší (1). Zástupci okrajů A–K patří nejpravděpodobněji nádobám tvaru hrnce, okraje skupin L–N souvisejí zřejmě s velkými nádobami, zásobnicemi.

Dna, případně spodní partie nádob s dny, byla v tuhové části keramiky zastoupena 22 zlomky, přičemž všechna byla použita pro následný rozbor. Tři z nich měla povrch potažený engobou, takže patří do rámce druhé skupiny. Povrch ostatních byl vyhlazen a jejich hmota byla výrazně tuhová, takže patří k první skupině (19). Šířka den se pohybovala od 0,5 do 2,0 cm. Spodní, stojné části den byly buďto úplně rovné, nebo dovnitř mírně prohnuté. V několika málo případech však byla jejich stojná plocha tak nerovná, jakoby nádoby na podložce vůbec nestály. Na vnějším obvodu některých den se někdy objevuje převislá obvodová ploška vzniklá zřejmě proto, že dna měla o něco větší průměr než byl průměr podkladky, na nichž byly nádoby vyráběny. Na vnitřní straně některých den je nezřídka patrná hřibovitá vyvýšeninka.

Značky na dnech či otisky čepů hrncířských kruhů či podkladek se v tuhovém materiálu neobjevily.

Tuhová keramika

Analýza

Jako celek byla tuhová keramika „Na Zahrádkách“ vyráběna ve volné ruce, a to pravděpodobně metodou nálepu válečků na již vymodelované dno. To spočívalo na výměnné podkladce otočného zařízení – kruhu. Po dotvarování těla a ústí byly povrch a dostupná část vnitřku nádoby obtočeny na kruhu a došlo k nanesení výzdoby. U druhé skupiny byl ještě před tím povrch pokryt vrstvičkou hlíny bez příměsí tuhy, tedy engobou. Poté, po vysušení nádoby, následovalo jejich vypálení, přičemž teplota při procesu asi jen málokdy přesáhla 700 °C (viz. Procházka–Peška 2007, 276).

Podobně jako u netuhové části ani v tuhové keramice z lokality „Na Zahrádkách“ nedisponujeme žádným celým tvarem nádoby. Z dochovaných částí můžeme nicméně soudit, že jasně dominovaly bezuché hrnce, ojediněle se objevily zásobnice. Průměr okrajů hrnců se pohyboval v rozmezí 10 a 26 cm, což naznačuje výšku mezi 20 a 35 cm. Jako hlavní lze u hrnců předpokládat vázovitý, u některých dokonce až situlovitý tvar. Ten hlavně v těch případech, kdy plece od hrdla oddělovalo více či méně patrné odsazení v podobě obvodového, většinou zaobleného zvlnění (obr. 12:3–6; 3:4, 5). U těch hrnců, na nichž se tento předěl objevuje, má vnější linie jejich ústí výrazně konkávní, půlobloukovitý tvar, přičemž horizontální zvlnění je nezřídka patrné i na vnitřní, protilehlé straně nádoby, což ještě více zvyrazňuje esovitou profilaci celého ústí a plecí. Na odsazení velmi často začínala výzdoba. Ta zde měla nejčastěji podobu hřebenové vlnice, obvodového širokého žlábků nebo linie šikmých různě dlouhých záseků, případně vrypů. Teprve pod tímto odsazením s horní linií výzdoby se nacházel vůbec nejčastější výzdobný motiv, a to užší obvodové rýhy či širší žlábků vedené buďto v pásech horizontálně nad sebou, a nebo se vzájemně místy křížící, případně jen nepatrně vlnící.

Další, přibližně stejně zastoupenou skupinu nádob, tvořily hrnce vejčitého, možná až soudkovitého tvaru (obr. 12:1, 2; 13:3). Byly většinou menších rozměrů, nicméně existovaly asi i takové, které se velikostí blížily dokonce až zásobnicím. Nenacházelo se na nich ono horizontální odsazení, takže jejich hrdlo plynule, bez předělu, přecházelo v plece. Výzdoba těchto hrnců od shora sestávala z nízké široké vlnovky aplikované jednohrotým rydlem, která přecházela ve vlnovku protáhlou nebo v obvodové rýhy.

U obou výše charakterizovaných skupin hrnců jasně převažovala vně vytažená ústí s okraji svisle, případně nálevkovitě seřezanými, někdy na vnitřní straně mírně prožlabenými (obr. 12:1–3; 13:3–5). Výrazně méně byla zastoupena ústí s okraji vně vytaženými, ke konci se zužujícími, zaoblenými nebo se naopak rozšiřujícími (obr. 12:4–6).

Třetí skupina tuhových hrnců se od dvou předchozích odlišovala především tvarem svých ústí a okrajů. Ty jsou vzhůru vytažené, přičemž v prvním případě se směrem nahoru zužují až v hranu a mají mírně prožlabenou vnější lištu ukončenou hranou. Hrdla jsou velmi krátká, takže ústí působí poněkud stlačeně. Výzdoba sestává výhradně z rýh a žlábků. Ve druhém případě jsou ústí zevnitř mírně prožlabená, nahoře zaoblená, s vnější dole zaoblenou lištou (obr. 13:1, 2; 11:J, K). V obou případech se tedy jedná o hrnce se vzhůru vytaženými listovitými okraji. Předěl na rozhraní hrdel a plecí nebyl zaznamenán, nicméně u skupiny nádob s vnější zaoblenou lištou nelze tuto možnost vyloučit.

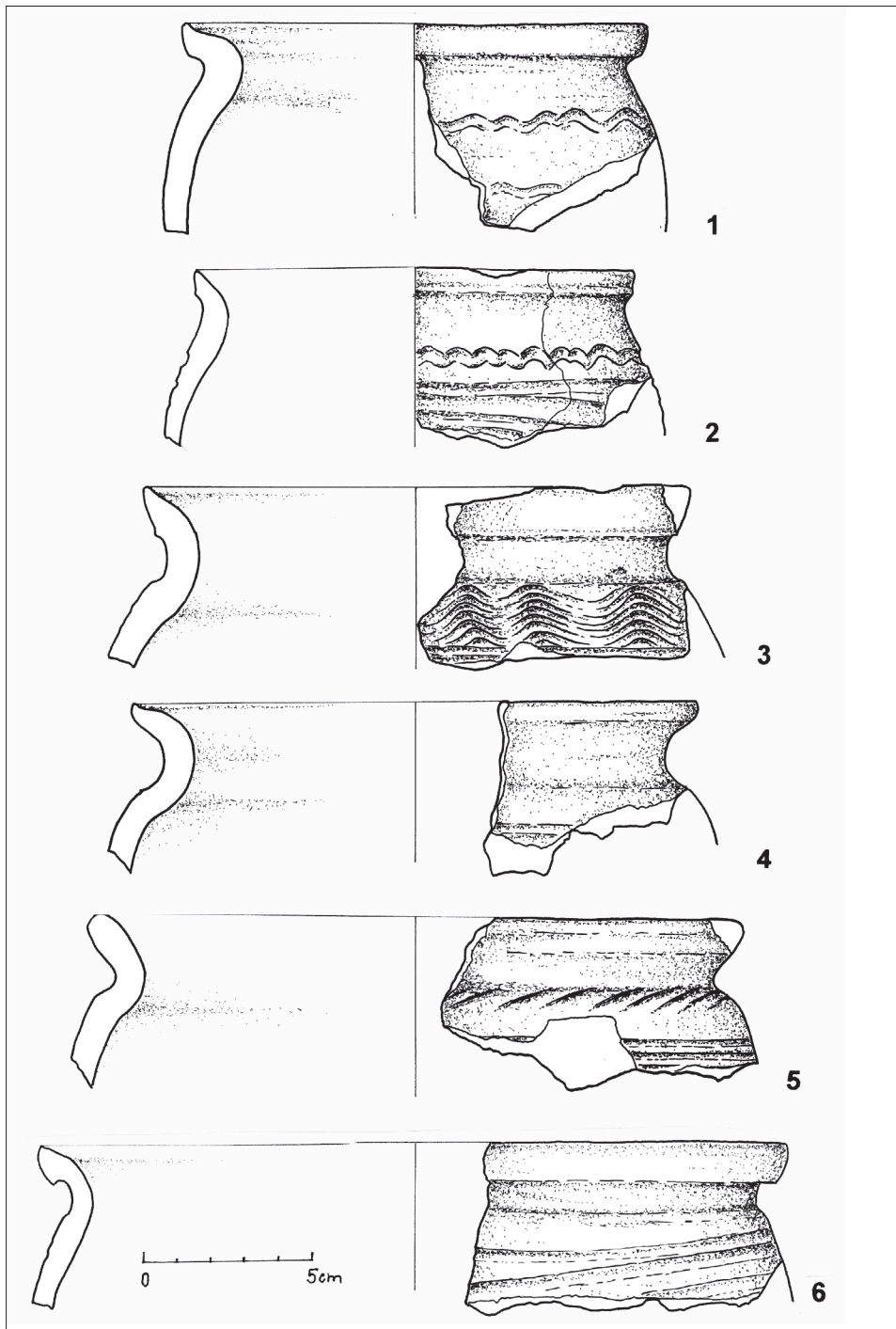
Za zásobnice považujeme rozměrné nádoby, u nichž se průměr okraje pohyboval okolo 35 cm, takže celé kusy mohly dosahovat výšky okolo 45 až 50 cm (obr. 13:5, 6). Tloušťka stěn výrazněji přesahovala 1 cm. Zásobnice se tvarem svých horních partií včetně okrajů buďto plně podobají hrncům výše uvedených prvních dvou skupin (obr. 13:5), a nebo mají okraje výrazně zesílené. Ty jsou v prvním případě jakoby dovnitř skloněné, na lomu tvaru kosočtverce (obr. 11:L), což naznačuje, že celý tvar nádoby mohl být soudkovitý. Ve druhém případě jsou okraje kyjovitě zesílené, nahoru vytažené, na lomu ve tvaru protaženého kosoedelníku (obr. 11:M, N), což naznačuje tvar vyšší, situlovitý. Zřejmě právě na tělech zásobnic se vedle dominantních obvodových rýh, vrypů a vlnovek nacházela také výzdoba v podobě ploché plastické lišty (obr. 7:10). V jednom případě byla motivem jednoduché výrazně ryté vlnovky zdobena vnitřní plocha zesíleného okraje (obr. 13:6).

Tuhová keramika

Syntéza

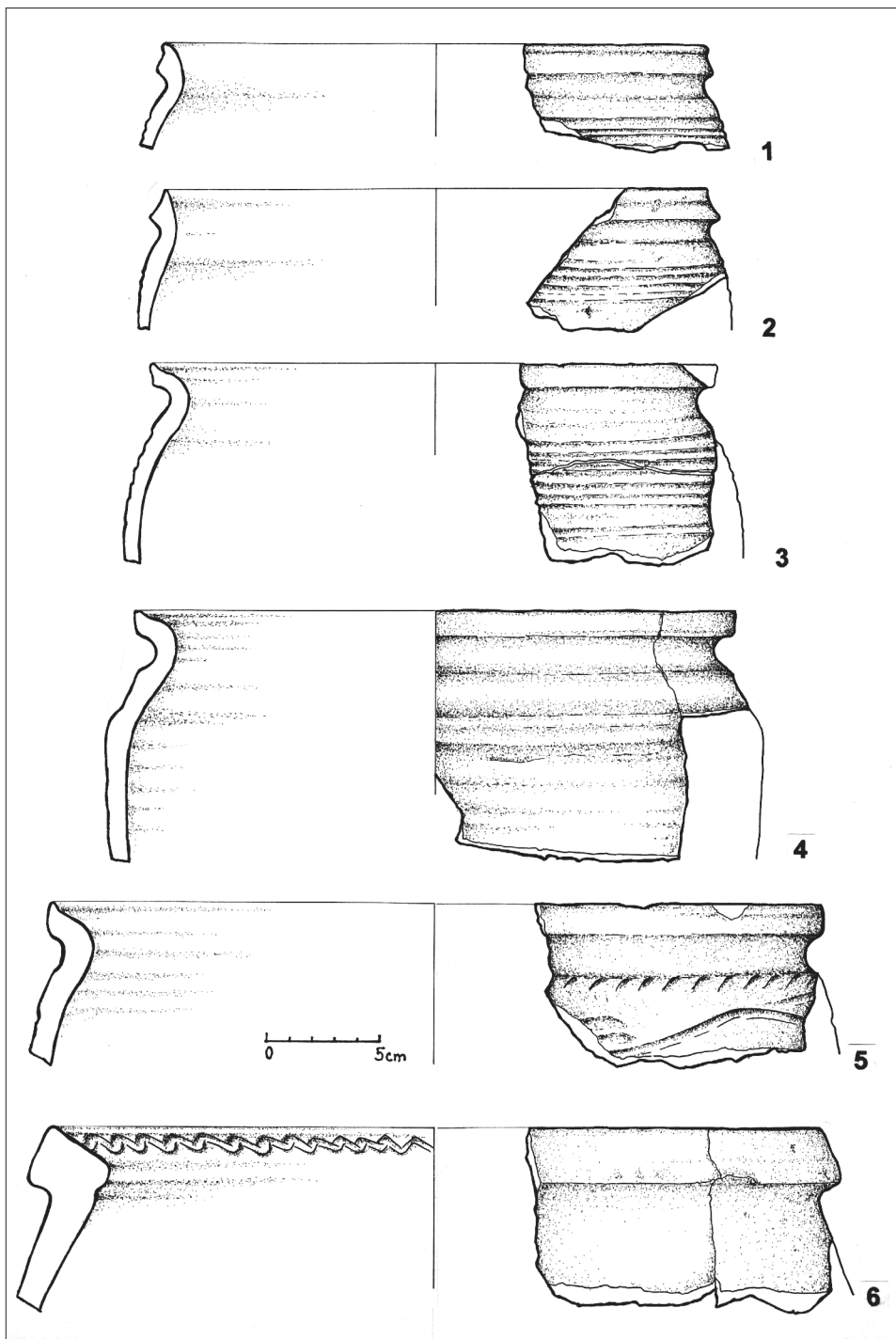
V té podobě a množství, v jakém byla představena z naleziště „Na Zahrádkách“, se tuhová keramika doposud neobjevila na žádné raně středověké lokalitě Starého Města. V době Velké Moravy – na rozdíl od některých jiných míst, např. Břeclavi-Pohanska (Dostál 1994, 54–56) – asi na Uherskohradištsku nebyla příliš v oblibě, protože zde netvořila součást žádného z náleзовých celků prokazatelně datovatelných do 9. století. Jen v omezeném množství si tuhu, či spíše drcený grafit, do Starého Města tehdy dováželi místní velkomoravští klenotníci, kteří ji používali při výrobě tyglíků. Představovala příměs, která u těchto drobných technických nádobek používaných k ohřevu nebo slévání malého množství barevných, případně drahých kovů měla zvýšit jejich ohnivzdornost (Galuška 1989, 439). Grafit ovšem musel být do středního Pomoraví dovážen i v době po zániku Velké Moravy, protože výchozy této horniny se zde nenacházejí.

Je zřejmé, že podstatná část souboru tuhové keramiky z lokality „Na Zahrádkách“ má – až samozřejmě na keramickou hmotu – všechny podstatné znaky prvních dvou skupin keramiky písčité bez příměsi tuhy, jak jsme ji charakterizovali výše. Jsou mezi nimi kusy, které svým celkovým vzhledem jednak upomínají na období Velké Moravy v oblasti Starého Města (obr. 12:1, 2; srov. např. Hrubý 1965, obr. 78:1; 87:1, 2 atd.), ale i takové, na nichž se objevuje vývalkovitý předěl na rozhraní hrdla a plecí, nezřídka zdobený šikmými zářezy či rýhami, pod nimiž již pokračují jen další rýhy nebo žlábků, vzácně hřebenové vlnice (obr. 12:3–6; 13:4, 5). Nejblíže analogie k těmto nálezům v tuhovém provedení sledujeme opět především v Mikulčicích, v Brně-Lišni na Starých Zámčích, v Přerově, na Zelené Hoře u Radslavic, na Pohansku u Břeclavi, v Olomouci na dómském návrší a vůbec nejbliže také v Modré u Velehradu. Jde o keramiku řazenou na těchto lokalitách rámcově do 10. a 11. století. Například mikulčická grafitová keramika byla jako celek naposled zpracována v rámci 13 technologických a 6 typologických skupin (A–F) datovaných do 10. až 13. století (Poláček 1998, 127–197; 1999, 740–759). Pro naše účely jako nejvíce inspirující se jeví část náplně šesté typologické skupiny B, podstatná část sedmé typologické skupiny C, a jen něco málo z osmé typologické skupiny C. Přitom sedmou skupinu datoval L. Poláček (1998, 152) do pozdního 10. a první poloviny 11. století, osmou skupinu do druhé poloviny 11. století a šestou skupinu naopak do doby okolo poloviny 10. století. Z pohledu mikulčické tuhové keramiky by tedy hlavní část tuhových nálezů z polohy „Na Zahrádkách“ mohla náležet do

Obr. 12. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1-6 – tuhová keramika.

Abb. 12. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-6 – Graphitkeramik.

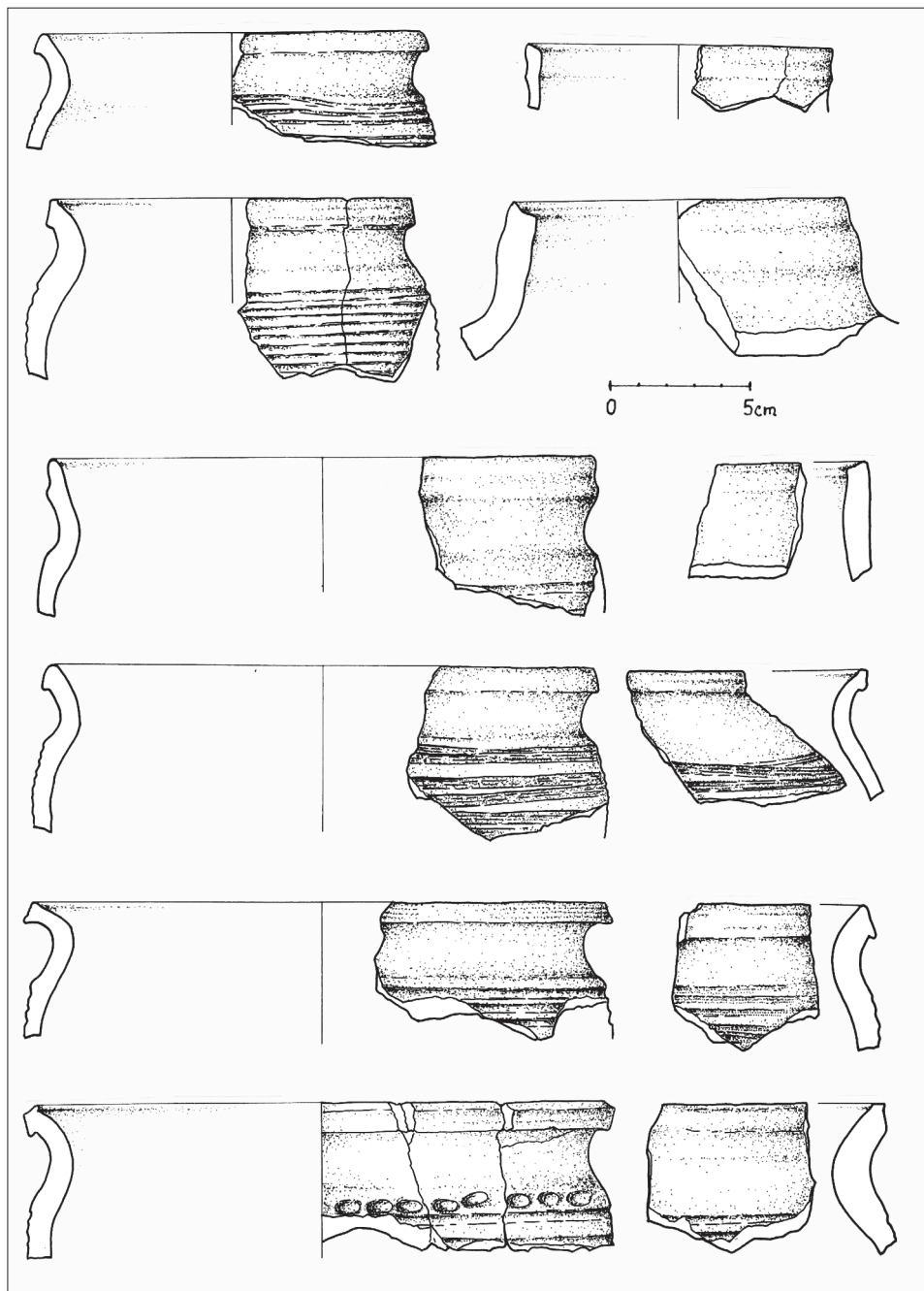
Obr. 13. Staré Město „Na Zahrádkách“. 1-6 – tuhá keramika.

Abb. 13. Staré Město „Na Zahrádkách“, 1-6 – Graphitkeramik.

druhé poloviny 10. až první poloviny 11. století. Tomuto začlenění neodporuje ani skutečnost, že opět určitá část vyhodnocované staroměstské keramiky je srovnatelná s grafitovou částí keramiky z objektů 1 a 2 od VI. mikulčického kostela, datované aktuálně do pokročilého 10. až první poloviny 11. století (Poláček 1999, 746, obr. 3:1–7, obr. 4:1–3). V Přerově byla tuhová keramika zastoupena poměrně málo, nicméně i tam lze najít některé srovnatelné kusy. Za jeden z nich lze považovat horní část hrnce s vně vyhnutým ústím, ukončeným nálevkovitým okrajem s náznakem předělu zdobeného vrypy, pod nimiž se nacházejí rýhy (Staňa 1998, obr. 5:5). Takto popsané kusy jsou ovšem dost časté v netuhové části přerovské keramiky z první třetiny 11. století (obr. 15). Také v mladohradištní keramické skupině z Břeclavi-Pohanska jsou zastoupeny exempláře podobné staroměstským, přičemž, jak víme, jsou datovány do krátkého období těsně po polovině 10. století (Dostál 1973–1974, 181–193, obr. 2; srov. obr. 12:1, 2 naší studie).

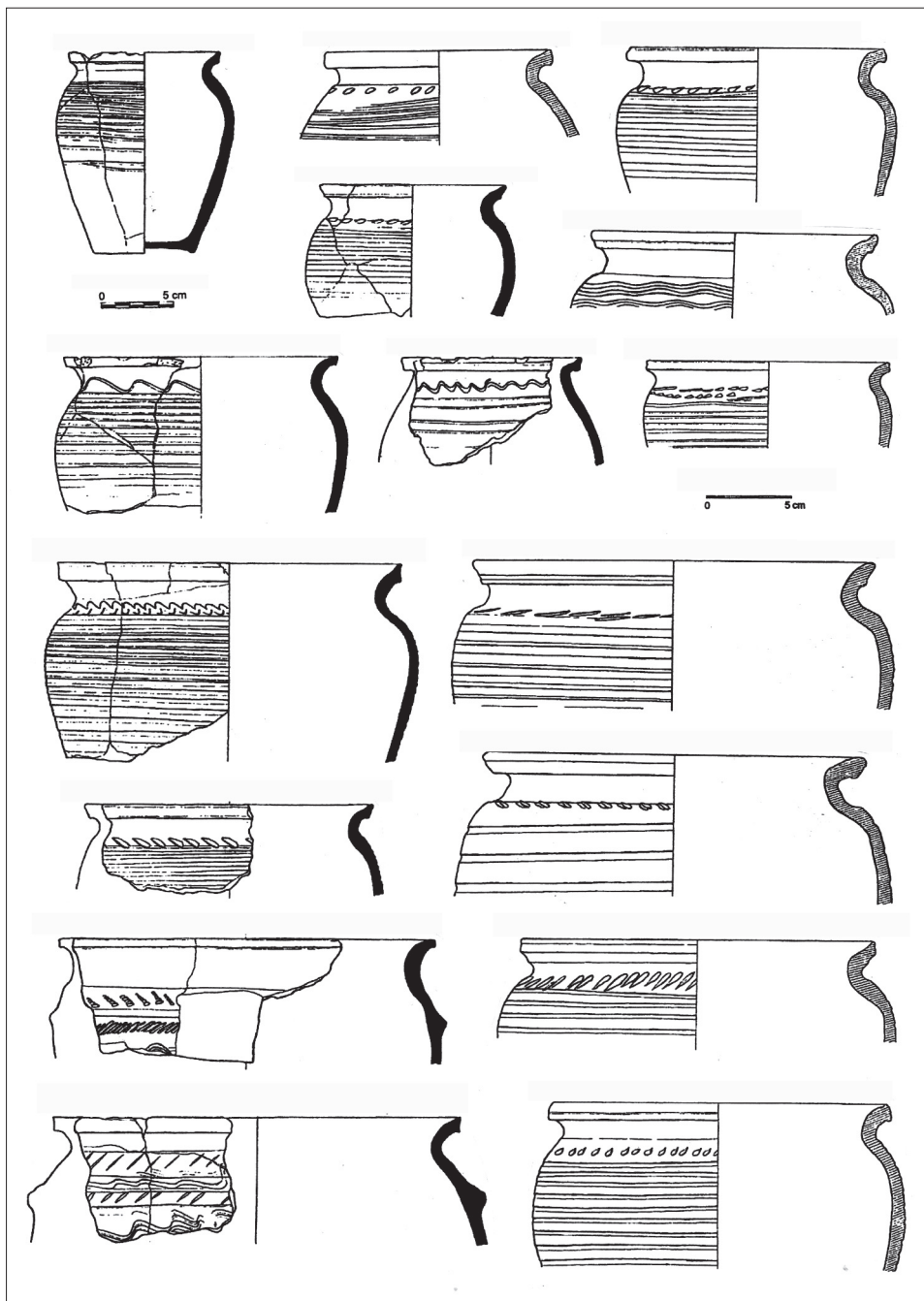
Zdá se, že doposud charakterizované zlomky tuhové keramiky z lokality „Na Zahrádkách“ chronologicky nepřesahují polovinu 11. století. To by ovšem nemuselo platit v případě dvou skupinek horních částí nádob s nahoru vytaženými ústími s tzv. lištovitými okraji (obr. 13:1, 2; 11:J, K). Celkem jich bylo nalezeno třináct, což představuje více než jednu čtvrtinu všech okrajových částí. Ovšem nejméně 11 z nich pochází ze dvou, nejvíce tří nádob, což v důsledku počet jedinců výrazně zmenšuje. Například v Modré u Velehradu byly tři lištovité okraje součástí keramických souborů XIV/03 a XXV/03, v nichž se dále našly stříbrné denáry uherského krále Ondřeje I., které byly v oběhu nejpozději v 60. letech 11. století (Galuška–Šmerda 2009, v tisku). Srovnatelné okraje pocházejí také z Rudic-Hrabůvky, kde je doprovázel ještě mladší denár Oty I. Sličného z 80. let 11. století (Nekuda 1984, 24, obr. 2a). Nemálo jich pochází také z hradiska u Horákova, kde dokládají osídlení ze druhé poloviny 11. a 12. století (Bolina–Doležel 1988, 325, obr. 5:29, 31, 34, 35). Poněkud jinak tomu bylo v Olomouci na dómském návrší, kde se jeden výrazný, nahoru vytažený lištovitý okraj našel nad objektem 9/10, jehož výplň pravděpodobně pochází z první poloviny 11. století, a další ležel nad objektem 6, který je pravděpodobně z 10. století (Dohnal 2005, tab. 30:3; 15:7). Nelze nepostřehnout, že i další typologicky velmi vyspělé, vzhůru vytažené okraje, tradičně kladené až do druhé poloviny 11. a do 12. století, objevují se zde již v náleзовých kontextech z první poloviny 10. století!

Poslední skupinu tuhové keramiky z lokality „Na Zahrádkách“ představují části velkých nádob, zásobnic. Mezi nimi si zvýšenou pozornost zaslouhují především kusy s jakoby dovnitř skloněným okrajem na průřezu tvaru kosočtverce, jejichž vnitřní plocha byla zdobena vlnovkou (obr. 13:6). V. Dohnal (2005, 83, tab. 2:2; další např. tab. 47:7) části hrnců s podobně ukončenými ústími řadí ke svému druhému typu velkých nádob z olomouckého dómského návrší, přičemž, jak naznačují náleзовé okolnosti některých kusů, se tyto mohly vyskytovat již v době před zbudováním tamního opevnění, tedy už v první polovině 10. století. Většina se však našla v „různých úrovních“, ponejvíce s keramikou typologicky mladší, náležející spíše až do 11. století. Do rámce druhého Dohnalova typu patří i v nálezech častější zásobnice s kyjovitými okraji. Nejvíce analogií k pojednávanému okraji ze Starého Města, a to včetně výzdoby na jeho vnitřní straně, se našlo na hradisku „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic. Z celkového počtu 96 okrajů jich tam bylo 31 (Černohorský 1965, 71, obr. 3:6). Dolnověstonické hradisko „Vysoká zahrada“ bylo nejprve považováno za břetislavské, tedy z 11. a 12. století (Poulik 1948–1950, 54–55, 97–98), pak – právě na základě vyhodnocení tuhové keramiky – bylo K. Černohorským (1965, 85–86) dáno do souvislosti s nedalekým pohřebištem „Na Pískách“ a označeno za „*podstatně starší*“, tedy velkomoravské. Z. Měřínský (1986, 61) opět na bázi keramiky posunul počátky hradiska nejdříve do druhé poloviny 10. století, načež úplně nejnověji se R. Procházka (2009, 134) vrací k původní dataci do 11., resp. poloviny 11. století a vyzněním na přelomu 12. a 13. století. Co se týká zásobnic z „Vysoké zahrady“, tak ty byly V. Gošem a J. Karlem (1979, 168) přirovnány k zástupcům jejich severomoravské varianty B typu I., jež stojí na samém počátku vývoje masivních zásobnic. Ty se podle uvedených badatelů na severní Moravě začínají vyrábět na konci 10. až počátku

Obr. 14. Modrá u Velehradu, „Hrubý díl“. Ukázky keramiky z objektu XIV/03.

Abb. 14. Modrá bei Velehrad, „Hrubý díl“, Keramikproben aus Objekt XIV/03.

Obr. 15. Přerov. Černé profily nádob – ukázky keramiky z počátku 11. století; Zelená Hora – Radslavce, šrafované profily nádob – ukázky keramiky z první třetiny 11. století. Podle Staňa 1994, Abb. 15–18.

Abb. 15. Přerov, schwarze Profile der Gefäße – Keramikproben vom Beginn des 11. Jhd.; Zelená Hora – Radslavice, schraffierte Profile der Gefäße – Keramikproben aus dem ersten Drittel des 11. Jhd. Nach Staňa, Č., 1994, Abb. 15–18.

11. století a vznikají jako samostatný tvar bez ovlivnění zvenčí (Goš–Karel 1979, 174). Pokud tomu tak bylo i na Moravě jižní, pak zřejmě nechybíme, datujeme-li námi pojednávané exempláře ze Starého Města „Na Zahrádkách“ do období kolem roku 1000, případně do první poloviny 11. století. Zásobnice s kyjovitými okraji, nahoru se mírně rozšiřujícími, jsou považovány za mladší, a většinou se kladou do druhé poloviny 11. století, i když úplně není vyloučen ani jejich o něco časnější výskyt.

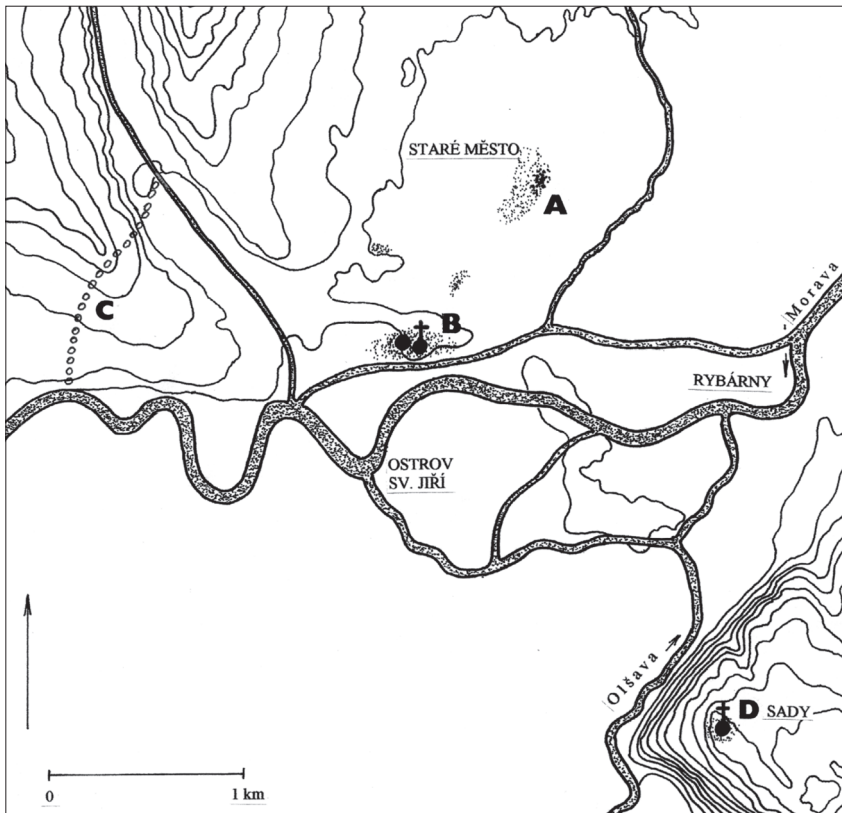
Závěrem pojednání o tuhové keramice z lokality „Na Zahrádkách“ konstatujeme, že se v ní objevují jak exempláře, které tvarově jasně navazují na velkomoravskou tradici a které ji dále rozvíjejí, tak i exempláře, které ve výrobě tuhové keramiky dokumentují nové trendy, jež se naplno projevily až ve 12. století. Podle našeho mínění lze proto podstatnou část tuhové keramiky z polohy „Na Zahrádkách“ datovat do období druhé poloviny 10. až poloviny 11. století. U té zbývající části s náznaky „nových trendů“ si nejsme časovým zařazením zcela jisti. Pokud bychom vyšli jen z výše zmíněné situace z olomouckého dómského návrší, nelze výskyt typologicky vyspělých kusů zásobnic vyloučit ani v době před polovinou 11. století. V daném případě se však prozatím jedná o ojedinělou nálezovou situaci. Proto se spíše přikláníme k možnosti, že ony lištovité okraje patří do druhé poloviny 11. století, což naznačuje, že sídliště ve Starém Městě „Na Zahrádkách“ existovalo i nějakou dobu po polovině 11. věku.

Závěr

Keramické nálezy z lokality „Na Zahrádkách“ na východním okraji Starého Města jasně dokládají, že na zdejší velkomoravské osídlení navázalo osídlení mladohradištní. To lze na podkladě současných možností datovat zejména do druhé poloviny 10. až první poloviny 11. století, přičemž pravděpodobně je i jeho přesah do druhé poloviny 11. století. Jestli zde ovšem sídliště existovalo i v době bezprostředně po zániku Velké Moravy, tedy v první polovině 10. století a máme co do činění s přímou kontinuitou zdejšího osídlení, to s jistotou nevíme. Nedisponujeme totiž žádným specifickým keramickým či jiným nálezem, který by to jasně dokladoval. Ovšem zdá se to být pravděpodobné.

V souboru z lokality „Na Zahrádkách“ je zcela jasně zastoupena keramika velkomoravské tradice, stejně jako keramika cizího, s velkou pravděpodobností polského původu. Tu představují hlavně horní části nádob s válcovitými, resp. cylindrickými okraji. Právě ony, společně s nálezy z Modré u Velehradu, umožňují přiřadit Staré Město k 16 lokalitám s tímto druhem nálezu, které z Moravy a českého Slezska byly známy na sklonku 20. století (Staňa 1998, 275–276, obr. 1). O tom, jestli můžeme za polský vliv považovat také specifickou výzdobu v podobě vrypů a vpichů v místech odsazeného či neodsazeného podhrdlí, jak soudí Č. Staňa (1998, 283), sice lze uvažovat, musíme však vzít v úvahu, že nádoby s podobným dekorem se na některých moravských lokalitách objevily poměrně brzy, již okolo poloviny 10. století. Víme-li nicméně o kontaktech s územím dnešního Polska již v době Velké Moravy, můžeme předpokládat jejich pokračování i v 10. století a značné zintenzivnění v době polského záboru v první třetině 11. století. To se bezprostředně dotýká i Starého Města – Veligradu, který se nacházel na strategicky výhodném místě pomoravské části staré jantarové stezky a jejího křížení s komunikacemi směřujícími do Uher a na Brněnsko. Jistě sem přicházeli obchodníci v době Velké Moravy a zřejmě i po jejím zániku, stejně jako sem z přerovského hradiska, jednoho z polských opěrných bodů na Moravě, mohli přicházet kupci, bojovníci a snad i noví osídlenci v první třetině 11. století. Ostatně nálezy polského charakteru nechybí ani na dalších významných nalezištích nacházejících se podél řeky Moravy, na hradiscích ve Spytihněvi, na „Hrūdách“ u Sudoměřic a na „Valech“ u Mikulčic (více např. Staňa 1991, 53–75).

Tři století dlouhé období po zániku Velké Moravy nikdy nepatřilo k těm dějinným éram, jež by na půdě Starého Města byly v archeologickém materiálu nějak výrazně zastoupeny. Spíše naopak. Tento nedostatek se odrazil např. při řešení problematiky spojené s lokalizací vrcholně středověkého Veligradu. Tato ves, vzpomenutá k roku 1141 olomouckým biskupem

Obr. 16. Oblast Starého Města a Uherského Hradiště v době okolo roku 1000. A – osídlení v poloze „Na Zahrádkách“, B – osídlení v poloze „Na Dědině“ s rotundou sv. Michaela a zděnou architekturou palácového typu, C – část starého velkomoravského opevnění, tzv. Christinova valu, D – kostel a pohřebiště na sadské výšině.

Abb. 16. Gebiet von Staré Město und Uherské Hradiště in der Zeit um das Jahr 1000. A – Besiedelung in der Lage „Na Zahrádkách“, B – Besiedelung in der Lage „Na Dědině“ mit St.-Michaelsrotunde und gemauerter Architektur palasartigen Typs, C – Teil einer alten großmährischen Befestigungsanlage, dem sog. Christins-Wall, D – Kirche und Gräberfeld auf der Anhöhe Sady.

Jindřichem Zdíkem v majetku spytihněvského arcijáhenství, bývá obecně vztahována ke Starému Městu. Zde však, právě vzhledem k nedostatku archeologických pramenů datovatelných do 11. až 12. století, byla hledána již nejméně na čtyřech místech (Snášil 1981, 494–495; Třeštlík 1987, 58; Havlík 1990, 81–97; srov. Galuška 2008, 103–104). K tomu musíme objektivně doplnit, že ještě donedávna scházelo být i rámcové vyhodnocení oněch nemnoha dosavadních archeologických nálezů, které bylo možné odsud do doby mladohradištní vůbec začlenit. Tato nelichotivá situace se však v posledním období začíná měnit. Pomineme-li lokalitu „Na Zahrádkách“, tak především v historické části města se daří nacházet – byť zatím spíše nemnohé – doklady života z 10. až poloviny 13. století, přičemž materiál z téže doby byl nově rozpoznán i mezi nálezy z rozsáhlého výzkumu profánní kamenné architektury, která stála od 9. do poloviny 12. století v poloze „Na Dědině“ u kostela sv. Michaela. V obecné rovině také konečně došlo k vyhodnocení vývoje osídlení Starého Města – Veligradu v době mezi zánikem Velké Moravy a vznikem královského města Uherského Hradiště (Galuška 2008, 95–116; k tomu i Galuška 2007, 50–62). Vyplývá z něj, že kolem roku 1000 se osídlení koncentrovalo zejména na dvou vyvýšených písčítých dunách obývaných už v době Velké Moravy (obr. 16). Jedna se rozkládala v poloze „Na Dědině“, druhá v poloze „Na Zahrádkách“. Významnější bylo sídliště „Na Dědině“, kde stál a zřejmě byl i osazen zděný kostel-rotunda sv. Michaela, v jejíž blízkosti se nacházela rozměrná, na maltu stavěná architektura palácového typu; pravděpodobně sídlo příslušníka nějakého významného moravského rodu. Patrná je

však na půdě Starého Města také nová stavební aktivita, a to v poloze „Na Dvorku“, východně od chátrajícího kostela „Na Valách“, kde v poslední třetině 10. století vzniká rozměrná stavba zbudovaná na mohutných dřevěných pilotech. Přičteme-li to, co zbylo po sídlišti na duně v poloze „Na Zahrádkách“, pak Staré Město náleží k lokalitám, které nebyly po zániku Velké Moravy zcela opuštěny, naopak život šel na nich dál svojí cestou a vyvíjel se v nových společensko-ekonomických podmínkách vrcholného středověku.

Studie vznikla v rámci institucionálního záměru Moravského zemského muzea IZ MK00009486202 – Výzkum vývoje lidské společnosti ve vztahu k Moravě a ideje českého národa ve středoevropském kontextu.

Není-li uvedeno jinak, autorem vyobrazení je autor článku.

Soweit nicht anders vermerkt stammen alle Abbildungen vom Verfasser.

Literatura:

- BARTOŠKOVÁ, A., 2007: Výpověď keramiky z polohy Žabník k vývoji pohřbívání a osídlení v mikulčickém podhradí – The testimony of pottery from the site of Žabník on the development of burial and settlement activities in the outer bailey of Mikulčice, AR LIX, 675–712.
- BLÁHA, J., 1980: K počátkům slovanského osídlení olomouckého kopce – Zu den Anfängen der slawischen Besiedlung des ölmützer Hügels. In: Slované 6.–10. století (Dostál, B.–Vignatiová, J., edd.), 27–40. Brno.
- 2000: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. Přemyslovský stát kolem roku 1000, 179–196. Praha.
- 2001: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše – Archäologische Erkenntnisse zur Entwicklung und Bedeutung von Olmütz zur Zeit des Großmährischen Reiches. In: Velká Morava mezi Východem a Západem (Galuška, L.–Kouřil, P.–Měřinský, Z., edd.), 41–68. Brno.
- BOLINA, P.–DOLEŽEL, J., 1988: Hrady na Dražanské vrchovině do konce 13. století (Počáteční stav výzkumu) – Burgen auf dem Hochland Dražanská vrchovina bis zum Ende des 13. Jahrhunderts, AH 13, 321–352.
- BUKO, A., 1990: Keramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- ČERNOHORSKÝ, K., 1965: K problematice Dolních Věstonic v časném středověku – Zur Problematik von Dolní Věstonice im frühen Mittelalter, ČMMZ L, 63–108.
- DOHNAL, V., 2005: Olomoucký hrad v raném středověku (II) – Die Olmützer Burg im frühen Mittelalter. Grabung 1972–1995. Olomouc.
- DOSTÁL, B., 1973–1974: Mladohradištní keramická skupina z Břeclavi–Pohanska – Spätburgwallzeitliche Keramikgruppe aus Břeclav-Pohansko, SPFFBU E 18–19, 181–193.
- 1994: K počátkům slovanské tuhové keramiky na Moravě – Zu den Anfängen slawischen Graphittonkeramik in Mähren, SPFFBU E 39, 43–67.
- GALUŠKA, L., 1989: Výrobní areál velkomoravských klenotníků ze Starého Města – Uherského Hradiště – Das Erzeugungsareal der grossmährischen Juwelier aus Staré Město – Uherské Hradiště, PA LXXX, 405–454.
- 1989a: Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města – Plastische Leiste der Mittelburgwallzeitlichen Gefäße in Uherské Hradiště – Staré Město, ČMMZ LXXIV, 121–135.
- 1994: The Development of Slavonic Pottery in the Staré Město Region from the End of the 8th up to the Middle of the 10th Centuries. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, ITM I (Staňa, Č., ed.), 233–242. Brno.
- 1995: Keramik der Marchtyps. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Technologie und Beschreibung, ITM II (Poláček, L., ed.), 97–106. Brno.
- 2007: Bylo povědomí o Svatoplukově Moravě, Veligradu a Metodějově arcibiskupství na Moravě 10.–12. století skutečně věcí neznámou? In: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Zemličky, 50–62. Praha.
- 2008: Staré Město–Veligrad v období mezi zánikem Velké Moravy a založením Nového Velehradu – Uherského Hradiště – Staré Město–Veligrad in der Zeitspanne zwischen dem Untergang Großmährens und der Gründung des neuen Velehrad – Staré Město. In: Východní Morava v 10. až 14. století (Galuška, L.–Kouřil, Z.–Mitáček, J., edd.), 95–116. Brno.
- GALUŠKA, L.–ŠMERDA, J., 2009: Raně středověké objekty z Modré u Velehradu s nálezy mincí. In: Sborník k 60. narozeninám prof. PhDr. Zdeňka Měřinského, CSC. V tisku.
- GALUŠKA, L.–VAŠKOVÝCH, M., 2006: K problematice slovanského osídlení Velehradu a jeho okolí v době před založením kláštera. In: Cisterciáci na Moravě (Pojsl, M., ed.), 185–199. Olomouc.
- GOŠ, V., 1977: Slovanská keramika 10.–13. stol. na severní Moravě – Slawische Keramik des 10.–13. Jahrhunderts in Nordmähren, VVM XXIX/3, 291–304.

- GOŠ, V.–KAREL, J., 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy – Slavonic and medieval storage jars of northern Moravia, AR XXXI, 163–175.
- HAVLÍČEK, P.–GALUŠKA, L.–POLÁČEK, L., 2005: Die geologische Situation im Bereich des grossmährischen Zentrums von Staré Město – Uherské Hradiště. In: SBM 6 (Poláček, L., ed.), 93–108. Brno.
- HAVLÍK, L. E., 1990: Velegrad. In: Staroměstská výročí (Galuška, L., ed.), 81–97. Brno.
- HILCZER-KURNATOWSKA, Z.–KARA, M., 1994: Die Keramik vom 9. bis zum Mitte des 11. Jahrhunderts in Großpolen. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhunderts, ITM I, (Staňa, C., ed.), 121–141. Brno.
- HRUBÝ, V., 1965: Staré Město. Velkomoravský Velehrad – Staré Město. Die Centrum des Grossmährischen Reiches. Praha.
- JELÍNKOVÁ, D., 1999: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog. Brno.
- KAVÁNOVÁ, B., 2001: Specifika pozdně velkomoravské keramiky v Mikulčicích – Die Spezifika der spät-grossmährischen Keramik von Mikulčice. In: Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000. Konference Pohansko 1999, 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko (Měřínský, Z., ed.), 199–205. Brno.
- KLANICA, Z., 1970: Pokus o třídění keramiky z Mikulčic – Die Gliederungsversuch der Keramik aus Mikulčice. In: Sborník J. Poulíkovi k šedesátinám, 104–112. Brno.
- KOURLIL, P., 1994: Slovanské osídlení českého Slezska – Die slawische Besiedlung böhmisch Schlesiens. Brno – Český Těšín.
- KOURLIL, P.–WIHODA, M., 2003: Etnické trojezí? Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku – Ethnische Dreischeide? Aussage schriftlicher und materieller Quellen zur ethnischen Struktur des mährisch-schlesischen Grenzgebiets im Hochmittelalter, AH 28, 69–111.
- MACHÁČEK, J., 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů – Mähren im 10. Jahrhundert im Lichte der archäologischen Funde, PA LXXVII, 18–80.
- 1991: Keramika 6. až 1. poloviny 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti, Śląskie Prace Prastarohistoriczne 2, 163–184.
- NEKUDA, R., 1984: Příspěvek k charakteristice mladohradištní keramiky na Moravě – Beitrag zur Charakteristik der frühmittelalterlichen Keramik in Mähren, ČMMZ LIX, 23–47.
- NOVOTNÝ, B., 1978: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Spitignew“ z 11.–12. století a rekonstrukce jeho údělu v archeologických a písemných pramenech – Erforschung des Přemyslidenzentrums „castrum Zpitignew“ aus dem 11.–12. Jahrhundert und die Rekonstruktion seines Territoriums in archäologischen und schriftlichen Quellen, AH 3, 183–215.
- PARMA, D., 2001: K problematice zázemí přerovského hradu v mladohradištním období – Problematics of the Přerov Castle rear in the early Middle Ages, SPFFBU M 6, 177–195.
- POLÁČEK, L., 1995: Altes Gliederungssystem der Mikulčice-Keramik. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Technologie und Beschreibung, ITM II (Poláček, L., ed.), 131–202. Brno.
- 1998: Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, ITM IV (Poláček, L., ed.), 128–197. Brno.
- 1999: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století – Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert, AR LI, 740–759.
- POULÍK, J., 1948–1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů – South Moravia in the slavonic Period. Praha.
- 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích – Zwei grossmährische Rotunden. Praha.
- PROCHÁZKA, R.: Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku – Die Entwicklung der Befestigungstechnik in Mähren und Tschechisch-Schlesien im Früh- und Hochmittelalter. Brno.
- PROCHÁZKA, R.–DRECHSLER, A.–SCHENK, Z., 2008: Frühmittelalterliche Besiedlung des Areale der Stadt Přerov. Topographie der archäologischen Grabungen 1986–2005. In: Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren, ITM VI (Poláček, L., ed.), 207–247. Brno.
- PROCHÁZKA, R.–PEŠKA, M., 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století – Grundlagen der Entwicklung der Keramik von Brno im 12.–13./14. Jahrhundert, PV 48, 143–299. Brno.
- STAŇA, Č., 1991: Ekspansja Polski na Morawy za panowania Boleslawa Chrobrego i problematika archeologiczna okresu. Studia Lednickie II, 53–75. Poznań–Lednica.
- 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, ITM I (Staňa, Č., ed.), 265–286. Brno.
- 1998: Polské prvky v raně středověké keramice na Moravě. In: Kraje slowiańskie w wiekach średnich, Profanum i sacrum, 273–287. Poznań.
- 1998a: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen, ITM IV (Poláček, L., ed.), 87–125. Brno.

- TŘEŠTÍK, D., 1987: Velehradská legenda a otázka centra Velké Moravy. In: Otázky ateistické výchovy a propagandy v současném ideologickém zápase, 45–61. Gottwaldov.
- VÁSKOVÝCH, M., 2005: Archäologische Fundstätten und Funde im nördlichen Teil des Untermarchtals II – (Katastralgelände Staré Město). In: SBM 6 (Poláček, L., ed.), 405–458. Brno.

Zusammenfassung

Zur Frage der Besiedelung von Staré Město-Veligrad in der Zeit nach dem Untergang Grossmährens. Jungburgwallzeitliche Keramik von der Fundstätte „Na Zahrádkách“

Im Jahr 2005 wurde bei einer archäologischen Rettungsgrabung in Staré Město „Na Zahrádkách“ ein interessanter Komplex an Teilen von Keramikgefäßen entdeckt (Abb. 1: A, B). Dazu ist es beim Bau eines Hochwasserschutzwalls an den Stellen gekommen, an denen in der Vergangenheit bereits Funde aus der Urzeit und auch aus dem Mittelalter – aus der Zeit Großmährens (9. Jhdt.) – gemacht worden waren. Der Fund war überraschend, da die Fundstätte in den siebziger Jahren des 20. Jahrhunderts durch landwirtschaftliche Aktivitäten bereits fast zerstört worden war. Der Keramikkomplex ist deshalb erhalten geblieben, weil er Teil einer Depression war, deren Schichten durch Überschwemmungen verlagert worden waren, was sie vor tiefem Ackerbau und Melioration bewahrte. Der Komplex setzte sich aus 2096 Keramikbruchstücken zusammen. Davon waren 1762 Stücke aus sandhaltigem Material ohne Graphitbeimischungen (Abb. 2–9) und 334 Stücke Graphitkeramik (Abb. 10–13), in Prozenten ausgedrückt 84,1 % zu 15,9 %. Graphitlose Keramik gab es fast 5,3 mal mehr als Graphitkeramik. Beide Gruppen wurden vornehmlich anhand einer Analyse der Keramikmasse, der Zierelemente und der morphologischen Merkmale der Randteile untersucht. Die Keramikmasse der Gruppe ohne Graphitbeimischungen hatte einen ähnlichen Charakter wie sie auf dem Gebiet von Staré Město bei Keramik aus der Zeit Großmährens auftrat, war gegenüber dieser lediglich durch einen größeren Sandanteil gekennzeichnet. Das Vorkommen von Graphit in der Keramikmasse von Bruchstücken aus der Fundstätte „Na Zahrádkách“ stellt für das Gebiet von Staré Město ein Novum dar, weil dort zur Zeit Großmährens keine Graphitkeramik benutzt worden war. Bezüglich der Verzierung wurde bei beiden Gruppen folgende Situation beobachtet: ein Teil der Gefäße war mit ähnlichen Ziermotiven versehen, wie sie uns von der Keramik des sog. nachmährischen Typs aus der Zeit Großmährens her bekannt ist (Abb. 3: 2; 8: 1–3; 7; 12: 1, 2). Die Verzierung wurde mit einem Stichel mit Einfachspitze angebracht und hat die Form von horizontal umlaufenden Rillen und Wellenlinien, häufig miteinander kombiniert, es können auch Einstiche oder Kamm- und Wellenlinien auftreten. Bei so verzierten Stücken kommen häufig nach außen gebogene Mündungen mit trichter- oder kegelförmig zugeschnittenen Rändern vor, oder die Ränder weisen eine nur leichte Rundung auf, bzw. verjüngen sich gegen Ende. In dieser Gruppe gibt es deutliche Elemente, die auf die Tradition Großmährens hindeuten. Eine weitere Gruppe bilden die oberen Partien der Gefäße, an denen an der Stelle des Übergangs der Mündung in den Schulterbereich ein mehr oder weniger deutlicher horizontaler Umbruch, bzw. Trennbereich auftritt (Abb. 2; 3: 3–5; 12: 3–6). Er ist häufig mit schrägen Einritzungen oder Kerben verziert, die darunter nur noch durch an den Gefäßkörpern horizontal umlaufende Riefen oder Rillen fortgesetzt werden. Die auf diese Weise markanter profilierten Mündungen werden von komplizierter geformten Rändern abgeschlossen, die häufig mit Rillen versehen oder zugeschnitten wurden. In dieser Gruppe sehen wir eine weitere Fortsetzung der Entwicklung, als die großmährischen Elemente noch nicht völlig verschwunden waren, jedoch bereits neue Elemente auftauchten. Es handelt sich um eine Art Übergangstyp zwischen der Keramik des 10. und der zweiten Hälfte des 11. bis zum 12. Jahrhunderts. Und dann gibt es hier noch spezielle Gruppen, bzw. besser gesagt Kleingruppen, die nur in Graphitkeramik oder in Keramik ohne Graphitbeimischungen vorkommen. Im Graphitteil handelt es sich um den oberen Teil der Gefäße mit oben gestrecktem Hals und mit Leistenrändern (Abb. 13: 1, 2). Diese werden am häufigsten in die Zeit nach Mitte 11. Jahrhundert datiert. In der sandhaltigen Keramik denken wir dabei an den oberen Teil der Gefäße mit walzenförmigen, bzw. zylindrischen Rändern (Abb. 7: 9; 9: 1–3). Sie stellen in Mähren ein fremdes Element dar und werden am häufigsten mit einer polnischen Umgebung in Verbindung gebracht. Ihre ältesten Vorkommen wird zumeist in die Zeit um das Jahr 1000 gelegt.

Die Keramik aus Staré Město „Na Zahrádkách“ hat einen sehr ähnlichen Charakter wie die beispielsweise in Přerov, am Zelená Hořa bei Radslavice, in Brno-Staré Zámky bei Lišeň, in Mikulčice, in Modrá bei Velehrad entdeckte und dort in den Zeitraum zwischen der zweiten Hälfte 10. bis erste Hälfte 11. Jahrhundert datierte Keramik (Abb. 14; 15). Es gibt den Anschein, dass diese Datierung auch auf den Komplex aus Staré Město bezogen werden kann, mit einem möglichen Überhang in der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts (im Hinblick auf das Vorkommen von sog. Leistenrändern in Graphitausführung, selbst wenn die gleichen, bzw. noch entwickeltere in Olomouc auch in Schichten aus der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts vorkamen!). Die Existenz einer – obgleich fast zerstörten – Siedlung aus der älteren Phase der jüngeren Burgwallzeit ist für unsere Erkenntnisse über die Besiedelung von Staré Město – Veligrad in der Zeit nach dem Untergang Großmährens eine große Bereicherung. Gemeinsam mit den übrigen zur Zeit noch ausgewerteten Funden aus jener Zeit belegen sie, dass die – obgleich pauperisierte – Siedlung dort weiter bestand und sich weiter entwickelte, bis sich in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts aus ihr schließlich das Marktdorf Veligrad herauskristallisierte (Abb. 16).